

TARTU ÜLIKOOL
HUMANITAARTEADUSTE JA KUNSTIDE VALDKOND
USUTEADUSKOND

Kadri Vanem

SOLIDAARSUS – KRISTLUSE IMPERATIIV:

Poliitiline teoloogia Saksamaal peale II MS, analüüs selle väljendumisest Evangeelse
Kiriku Saksamaal (EKD) seisukohtades ja tegevustes

Bakalaureusetöö

Juhendaja

Thomas-Andreas Pöder, *Dr.Theol.*, Tartu Ülikool

Tartu 2023

Sisukord

Sissejuhatus	4
Teema valiku põhjendamine	4
Töö eesmärk ja uurimisküsimused	5
Uurimismetodoloogia ja töö ülesehitus	5
Töö koostamisel ilmnenu raskused	7
1. Teoreetiline kontekst	8
1.1. Sissejuhatus	8
1.1.1. Ekskurs: poliitilise teoloogia alged Alexander von Oettingeni teoloogias	9
1.2. Poliitilisest teoloogiast üldiselt	10
2. Saksa poliitilise teoloogia kontekst	12
2.1. Ajalooline kontekst	12
2.2. Teoloogiline kontekst	16
2.2.1. Dietrich Bonhoefferi kõik Kristuses ja nähtav kirik	16
2.2.2. Johann Baptist Metz – Gottesrede mit dem Gesicht zur Welt	18
2.2.3. Jürgen Moltmann, die Grenze zwischen dem heute und morgen überwinden	22
3. Evangeelne Kirik Saksamaal – kristlastena maailmas	28
3.1. Sissejuhatus	28
3.2. Tulevikule avatud kirik	28
3.3. Ühiskondlikud teemad	31
3.3.1. Inimõigused	31
3.3.2. Rändetemaatika	32
3.3.3. Kliima ja keskkond – #klimagerechtwerden	34
3.3.4. Ehe für alle – abieluvõrdsus	34
4. Kokkuvõte	36
Allikad ja kirjandus	38
Summary	41
Zusammenfassung	42

Sissejuhatus

Teema valiku põhjendamine

Ma olen end alati väga poliitiliseks inimeseks pidanud ning leidnud, et iga ühiskonna liige peaks enamal või vähemal määral tundma huvi teda ümbritseva elukorralduse vastu. Olles õppinud teoloogiat nii Tartus kui Berliinis, lisaks Ida-Euroopa ajalugu ning poliitikat ning olnud pikalt erialaselt otseselt poliitikategemisega seotud, on minu jaoks oluline otsida ning analüüsida erinevate eluvaldkondade kokkupuutepunkte poliitika ning ühiskonna toimimisega. Iga arvamus panustab poliitika kujundamisse.

Jälgides aktiivselt saksakeelset mediafooni, on mulle jäänud silma, kuidas saksa evangeelsed kirikud ja ka katoliku kirik võtavad aktiivselt sõna päevapoliitilistel teemadel. Ja mitte ainult, nii kirikute kui koguduste tasandil leiavad aset arutelud osakirikute (Landeskirche) vahel ning kogudustes liikmete vahel ning neist sünnivad järjepanu tänaseid ühiskondlikke väljakutseid mõtestavad seisukohad. Evangeelne Kirik Saksamaal (Evangelische Kirche Deutschlands, edaspidi EKD) on sõnastanud seisukohti väga erinevates küsimustes ning võtnud lähteseisukohaks, et kirik peab olema elav kirik, et kirik on tulevik ning peab aktiivselt kaasa lööma ka ühiskondlikult¹. Seisukohad ulatuvad kliimakriisist, soolisuse ning migratsiooni teemadeni. Kõigi teemade läbivaks lähtepunktiks on kristlik solidaarsus ja laiemalt solidaarsus kaasinimestega, kannatuste vähendamine ning abikäe ulatamine abivajajatele. Rõhutatult kaasinimestega, mitte ainult kristlastega. Ka inimestel, kes ei ole usklikud, on lihtne selliste universaalsete solidaarsussõnumitega suhestuda. Kas me saame rääkida sarnasest teemapüstitusest ka Eestis? Tegelikult võib põgusamal välisvaatlusel väita, et tänane kristlane Eestis või ka kristlusest huvitatud isik ei leia kirikus kuigi paljudele ühiskondlikele küsimustele vastust ning ühiskondlik solidaarsus ei ole üldiselt Eesti avalikkuses eksplitsiitselt artikuleeritud.

Ma ei ole siiani mõistnud, miks selliseid arutelusid ei ole tajuda Eestis. Ma ei taha väita, et neid ei toimu, sest esiteks ma ei tea tegelikku olukorda ja teiseks tean ma piisavalt tegusaid inimesi, kes siiski neid arutelusid peavad, nii avalikkuses kui koguduste tasandil. Üldine foon jätab mulje, et Eestis on Eesti Evangeelne Luterlik Kirik (edaspidi EELK) pigem iseendasse sumbunud, minevikku ihalev, maailmale ja tulevikule mitte avatud, ligimest väga kitsalt, mitte universaalselt defineeriv kirik. Ometi on tänasel päeval inimestel nii palju küsimusi, ning millele EKD-s otsitakse vastuseid, teoloogilisi, kristlusest lähtuvaid.

---

¹ <https://www.ekd.de/kirche-ist-zukunft-58566.htm>

Ma tahan selles töös ühest küljest analüüsida poliitilise teoloogia arengut Saksamaal peale II MS ning teisalt selle valguse analüüsida EKD peamiselt 21.sajandi seisukohti poliitilise teoloogia ning ühiskondliku diskursuse valguses. Laiem eesmärk on tutvustada meie kultuuriloos väga kesksel kohal olnud saksa kristliku ruumi arenguid ning EKD näitel tuua välja, kuidas üks kirik on teinud selge otsuse osaleda aktiivselt ühiskonnas, millised on neile kesksamad olulised teemad ning kuidas neid teoloogiliselt seletakse.

Töö eesmärk ja uurimisküsimused

Antud lõputöö eesmärk on esitada küsimus, mis roll on kristlusel, kristlikul kirikul ühiskonnas toimuvale kaasa rääkimisel ning seda saksa poliitilise teoloogia ning saksa evangeelse kiriku näitel. Mis on poliitiline teoloogia, kuidas see väljendub? Milline on saksa poliitilise teoloogia kontekst ning kas millise praktilise väljundi leiab see ühiskonnas? Töö eesmärk on esitada teoreetiline ülevaade poliitilisest teoloogiast ning seejärel analüüsida Evangeelse Kiriku Saksamaal seisukohti, tegevusi, pöörates erilisel tähelepanu solidaarsuse printsiibi, aga ka universaalsusprintsiibi esinemisele, kasutamisele. Solidaarsuse printsiipi tuleb antud töö raames mõista ühest küljest kristliku ligimesearmastuse kontekstis ning teisalt ühiskondlik-poliitilises kontekstis kui printsiipi, kus toetatakse, abistatakse teisi nende hädas ning näha seda kui meie inimliku eksistentsi raamistavat printsiipi. Universaalsprintsiibi all tuleb mõista üleüldist kehtivust, kohalduvust kõigile, nt. inimõigused kohalduvad kõigile inimestele tingimusteta ning jagamatult. Ühiskondlik-temaatiliselt keskendub sõnumite analüüs inimõiguste, keskkonna, migratsiooni ning soolisuse küsimustele. Ma otsin vastuseid küsimustele, mis on kristluse sõnum kristlasele tänases ühiskondlikus kontekstis? Mis on kristluse sõnum ühiskonnale tänases ühiskondlikus kontekstis? Esitan kokkuvõttes ka väljakutsuva küsimuse EELK-le, mida võiks tähendada poliitiline teoloogia Eesti kontekstis, kust leiab kristlane Eestis vastuseid ilmaliku elu põletavatele küsimustele?

Uurimismetodoloogia ning töö ülesehitus

Töö esimene, teoreetiline pool keskendub erinevate tüvitekstide läbitöötamisele ning analüüsile, luues sellega kontekstuaalse tausta antud tööle. Tüvitekstide all on mõeldud nii poliitilist teoloogiat kui nähtust mõtestavaid raamtekste, EKD kiriklik-teoloogilisi dokumente alates Barmeni avaldusest kui ka konkreetsete mõtlejate teoloogilisi tekste.

Kuivõrd antud töö maht on piiratud, siis otsustasin teoloogide valikul piirduda kolme keskse teoloogiga, Dietrich Bonhoefferi, Jürgen Moltmanni ning Johann Baptist Metziga², pannes enam rõhku kahele viimasele, kes on teadlikult mõtestanud poliitilist teoloogiat.

Valik langes neile kolmele teoloogile mitmetel põhjustel. Esmaseks, ning pragmaatilistest vajadustest lähtuvaks põhjuseks oli vajadus piiritleda analüüsitava info mahtu. Teiseks, olulisemaks ning sisuliseks põhjuseks oli nende teoloogide lähtepunkt ühiskonnas osalemise imperatiivist (*Sitz-im-Leben, in-der-Welt-sein*), mis väljendub ühest küljest osavõtlikkuses, osa ühiskonnas olemisest, olla nähtav Jumala sõna kuulutamises ning teisalt dialektikas, esitades ühiskonnale pidevalt väljakutse. Samuti ühendab neid mõtlejaid oma teoloogia, poliitilise teoloogia lähtepunkti sõnastamine eksplitsiitselt eshatoloogiliselt. Ma väidan oma analüüsis, et hoolimata nüansilistest erinevustest, lähtuvad kõik teoloogid samadest teoloogilistest alustest, jõudes sarnastele järeldustele teoloogia ning kiriku rollist ühiskonnas. Bonhoefferiga on Metz ja Moltmann kaudes dialoogis tema elu ja teoloogia läbi. Metz ja Moltmann omavahel on aga kaasteelised, arendades üheskoos poliitilist teoloogiat ning *Sitz-im-Leben-in-der-Hoffnung*³ lähenemist. Moltmanni inspiratsioon tema lootuse teoloogia puhul pärineb otseselt Metzilt. Samuti on nad koos publitseerinud ning läbi oma koostöö väljendanud temaatika konfessioonideülesust. Samuti väidan ma EKD seisukohti analüüsid, et välja toodud teoreetilised alused on leidnud EKD-s otsese praktilise väljundi.

Töö teine ning empiiriline pool keskendub avalikult kättesaadava informatsiooni analüüsile – EKD avalikele sõnavõttudele, seisukohtadele. Mõtteliseks, ajaliseks piiriks on tagasiulatuvalt, samas mitte-eksklusiivselt aasta 2015, kui migratsioonikriis tekitas murdepunkti avalikus diskursuses üle Euroopa ja seda mitte ainult migratsiooni teemadel. Erinevate alapeatükkide juures on pealkirja juures viidatud EKD kodulehe vastavale alalehele, millele järgnevas tekstis viidatakse.

Olen teadlikult jätnud enamus teksti sees ära toodud tsitaatidest originaalkeelde, peamiselt saksa keelde, tõlge on ära toodud joone all. Sellel on kaks põhjust. Esiteks, eriti saksakeelste tsitaatide puhul on oluline, et kõlama jääks aluskeeles kõlav nüanss. Teiseks, usuteadus on Eestis liikunud saksa keele kesksuselt väga suures osas inglise keele kesksusele ja minu eesmärk on sundida selle tööga jätkuvalt ka saksa keelega arvestama.

---

² Teadlikult on jäetud kõrvale Carl Schmidt, kui saksa kultuuriruumis taunitud ideoloog. Selle töö mahuskoopi ei mahu pikem diskursus Schmidt'i problemaatilisusest. Ning kuivõrd EKD tänase tegevuse valguses ei ole Schmidt'i käsitlemine oluline, siis jääb see kõrvale.

³ *Lootuses olev koht maailmas*

Antud valguses minule teadaolevalt poliitilist teoloogiat Eestis käsitletud ei ole. Samuti ei tõstatu EKD-s toimuv või nende arutelud ei Eesti avalikkuses aga teoloogilistes aruteludes.

Töö koostamisel ilmnenu raskused

Peamine raskus seisnes pingutuses leida need kitsendavad pidepunktid, et töö ei valguks liiga laiali ning ei jääks liiga üldiseks. Samuti kogunes liiga palju materjali. Ka teatud keelelistele väljenditele hea, täpse eestikeelse vaste leidmine oli teinekord keeruline. Olen jätkuvalt veendunud, et saksa keeleruumis leidub nüansitäpsem vaste peaaegu igale asjaolule maailmas. Saksa keele tõlkimisel kerkis esile ka isiklik probleem, et ma tavaliselt saksa keelt oma peas ei tõlgi, seega oli keeruline loomulikku saksakeelset lauset sama loomulikku eestikeelsesesse lausesse sõnastada. Samuti jääb mahupiirangut arvestades käsitlemata algselt plaanitud poliitilise ja avaliku/ühiskondliku (öffentliche Theologie; public theology) omavaheline vahekord. Kui ühe lausega kokku võtta, siis siin oleksin ma proovinud leida vastust hüpoteesile, et poliitiline teoloogia otsib vastust küsimusele miks (*Sinn*) ja avalik teoloogia küsimusele kuidas (*wie*), võttes ühe alusena Jürgen Habermasi kriitilise teoloogia.

1. Teoreetiline kontekst

1.1. Sissejuhatus

Die Botschaft des Evangeliums ist eminent politisch. (EKD, Konsens und Konflikt: 28) ⁴

*Das Evangelium von Jesus Christus als Grund der Kirche verkündigt die in Gottes Sohn geschenkte Versöhnung des Menschen mit Gott. Jeder einzelne Mensch ist ein mit unverlierbarer Würde begabtes Geschöpf Gottes, dem gerade in seiner Einmaligkeit und Unterschiedenheit von anderen Respekt gebührt. Das Evangelium ruft Menschen auf den Weg des Glaubens, des Friedens und der Versöhnung. Dieser Grund der Kirche soll auch ihre tatsächliche Gestalt und ihre Praxis prägen. Die Kirchen selbst sollen Orte sein, an denen Menschen diese Anerkennung und diesen Frieden erfahren und dann selbst dafür eintreten.*⁵ (EKD, Konsens und Konflikt: 27)

Evangeelne Kirik Saksamaal (edaspidi EKD) on läbi aastakümnete mõtestanud protestantliku kristluse, kristlase ning kristliku kiriku rolli ühiskonnas. Kuidas põhjendada osalemist maailmas/poliitilises maailmas kristlikest aluspõhimõtetest lähtudes? Kui jälgida Saksamaa poliitilisi diskursusi, ühiskondlikke debatte, võtavad neist osa nii protestantlike kui ka katoliku kirikute esindajad, avades vastava temaatikaga seotut kristlusest lähtudes. Kui julgeda sissejuhatuses juba hüpata järeldusteni, siis võiks peaaegu väita, et taolises väljenduses, mitte kohaldada kristlust maailma järgi, vaid leida kristluses tõlgendus ühiskonnas toimuvale, on justkui Bonhoefferi Leitidee⁶ teoks saanud, nii avalikust kristlusest, kui tagasiminemisest kristluse juurte juurde.

Need küsimused leiavad selles töös käsitlemist, luues teoreetilise baasi kirjeldamaks kristluse, kristlase ja kiriku rolli tänapäeva ühiskonnas.

Siiski saab teoreetilist baasi hakata looma vaid siis, kui on esitatud juurküsimus, millist probleemi me lahendame? Täna sees globaliseerivas maailmas, kus samaaegselt süvenevad erisuste piirid, kui toimub ka sulandumine, kus olelusvõitlus ressurside, elupaikade üle intensiivistub. Me näeme Venemaa sõda Ukraina vastu, sõda Euroopa territooriumil, aga ka meie piiri ääres on sõda, Süürias, rääkimata vägivallast ning konfliktidest mujal maailmas. See toob meid tagasi 20nda sajandi keskpaika, Shoah ning II MS katastroofi juurde, mis on tagant tõuganud nii poliitilise teoloogia arenguid, kui sundinud Saksa evangeelset kirikut laiemalt tegelema sisekaemusega ning küsima endalt, mis on kristluse tuumküsimus siin maailmas. Võttes aluseks alguses tsiteeritu, tahan ma hüpoteesina tõstatada, et selleks

---

⁴ *Evangeeliumi sõnum on silmapaistvalt poliitiline.* (Tõlge: autor)

⁵ *Evangeelium Jeesusest Kristusest, millele kirik on rajatud, kuulutab inimese lepitust Jumalaga, mis on antud Jumala Pojas. Iga üksik inimene on Jumala looming, kellele on antud võõrandamatu väärikus ja keda tuleb austada just tema ainulaadsuses ja erinevuses teistest. Evangeelium kutsub inimesi usu, rahu ja lepituse teele. Sellest kiriku põhialusest peaks olema kantud nii kiriku vorm kui tegutsemine. Kirikud ise peaksid olema kohad, kus inimesed kogevad seda tunnustust ja rahu ning siis ka ise selle eest seisavad.* (Tõlge: autor)

⁶ Juhtmõte (Tõlge: autor)

tuumküsimumuseks on solidaarsus kui kristluse imperatiiv ning selle nähtav ja aktiivne rakendamine ühiskonnas on kristluse, kristlase ning kristliku kiriku kohustus. Solidaarsus, mitte kui ideoloogiline ning ideoloogiliselt väärsti sisustatud mõiste, vaid kui universaalne, kristlusest tulenev siin maailmas (hier-in-der-Welt-zu-sein) olemise raamistav printsiip ligimesearmastusest ja tegutsemisest tulevase Jumalariigi lootuses.

1.1.1. Ekskurs: poliitilise teoloogia alged Alexander von Oettingeni teoloogias

Kuigi antud töö eesmärk ei ole lähemalt lahata solidaarsuse mõistet, siis solidaarsuse ja järgneva diskursuse väikese eellooda tahan juhtida tähelepanu Eestis, Jõgevamaal, toonasel Liivimaal, Visusti mõisas 1827. aastal sündinud baltisaksa teoloogile Alexander Konstantin von Oettingenile, kelle teoloogiat minu juhendaja, Thomas-Andreas Pöder, on süvitsi käsitlenud oma teoses „Solidarische Toleranz“⁷. Kuigi Pöder möönab, et von Oettingen ei kuulu suurte klassikute hulka ning ei ole tänasel päeval ka väga tuntud (Pöder: 31), siis antud töö kontekstis võib von Oettingeni solidaarsuse ning ka oma ajastu ühiskondlik-teoloogilis pingeväljade mõtestamises näha selgeid sarnasusi kõigi kolme hiljem käsitletud saksa teoloogi, Bonhoefferi, Metzi ning Moltmanni teoloogiaga. Von Oettingen mõtiskleb Pöderi sõnul samuti poliitika ning teoloogia suhestumise üle. Ta näeb peamist pingevälja fanatismi (olgu see religioosne või mitte) ning ükskõiksuses usu vastu (Pöder: 445), mis resoneerib hästi sajand hiljem toimuvate aruteludega. Ta sõnastab kesksena usuveendumuse (Glaubensgewissheit), milles ei ole kohta ei intolerantsile ega ükskõiksusele, vaid selles võib leida nii osavõtlikkuse kui vastutuse. Ta jaatab iga inimese unikaalsust, selle väljendumist suhtes teiste inimestega ning peab oluliseks ühiskondlikku korda, aga eitab kategooriaid, mis kuidagi teatud inimgrupe tulevase Jumala riigi perspektiivis välistaksid (kas siis rahvuse, etnilisuse, rassi alusel, ta on selgelt antisemiitluse vastu Pöderi sõnul) - „in der Zusammengehörigkeit inmitten der Vielfalt oder in der Einheit in der Verschiedenheit sei impliziert, dass die Menschen in einem Verhältnis der Solidarität zueinander stehen“⁸.“ (Pöder: 457) Ma usun, et tema mõttekäike saaks hästi poliitilise teoloogia ning demokraatia diskursuses lähemalt käsitleda, seega võiks mahukamas töös alustada just temast, eriti Eesti kontekstis, peatüki pealkirjaks pakuksin näiteks järgmist: „Solidaarsusel põhineva kaasaegse poliitilise teoloogia algmed Eestis sündinud baltisaksa teoloogi von Oettingeni käsitluses“.

---

⁷ „Solidaarne tolerantsus“

⁸ „koosolemises mitmekesisuse keskel või ühtsuses mitmekesisuses, see tähendab, et inimesed on üksteisega solidaarses suhtes.“ (Tõlge: autor)

1.2. Poliitilisest teoloogiast üldiselt

Millest me räägime, kui me räägime poliitilisest teoloogiast? Mis on poliitiline teoloogia? Kantud ajastu vaimust, kus kõik on relatiivne, teatud piirid teravduvad ning teatud piirid hägustuvad kadumiseni, tuleb tõstatada küsimus, milline on teoloogia ja poliitika, avaliku, ühiskondliku elu suhe.

Poliitilise teoloogia alged ulatuvad kristluse algaegadesse. Selle pingealaks (Spannungsfeld) on läbi aegade olnud kristluse/kristlase suhe valitseva võimuga, teda ümbritseva ühiskonnaga vastavas ajastus, valitseva võimu vägivald ja solidaarsus, mil määral peaks kristlus, kristlane seisma ühiskonna erinevate liikmete eest kollektiivselt.

Michael Kirwan mõistab normatiivse poliitilise teoloogia all seda, *kui religioosne autoriteet kerkib väljakutsena mingile rezhiimile või ideoloogiale*. (Kirwan: 21) Ta jätkab oma mõtet sellega, et tõeline poliitiline teoloogia suhestub negatiivselt poliitikute nõ. religioossetes ning messiaanlikkesse väidetes, nähes vajadust hoida transsendentne mõõde avatuna. (Kirwan: 21). Kirwan käsitleb Moltmannist lähtudes laiemalt ka pingevälja levitiaanliku ning lepingu teoloogia vahel, nähes esimeses ühendatud usulise ning sekulaarse võimu totaalsust, mis ei võimalda ei võimude lahusust ega õigust vastuhakule, seega ei võimalda see ka teoloogiale ja kirikule ühiskonnakriitilist rolli. *Lepingu teoloogiline lähenemine see vastu sisaldab endas positiivset antropoloogiat, legitimeerides nii kriitilise teoloogia kui demokraatlikud institutsioonid, et seda juhtida*. (Kirwan: 29)

Siinkohal ei plaani ma lähemalt sellel peatuda, aga tahan mainida Kirwani analüüsi Hannah Arendti kriitikast kristluse suunas, kus Arendt ühest küljest ei pidanud kristlust võimaliseks osalema poliitikas, ühiskonnas, aga siiski leides selle võimaldava hetke keskaegse kiriku põrgukäsitluses, millest tõukub kurjus. (*other-worldliness*, Kirwan: 35) Süstemaatilise teoloogia kontekstis oleks väga huvitav käsitleda seda Arendti nägemust kristliku, aga ka laiema poliitilise teoloogia pingeväljas ka Eesti teadusruumis.⁹

Kirwan kirjeldab pikalt ka kahesuse doktriini, selle kujunemise ajajoont. Selle edasiandmine oleks liiga mahukas. Küll on oluline mainida, et reformatsiooniga tekkinud kahe riigi doktriini, ning ranget jaotust vaimseks/usuliseks ning ilmalikuks riigiks ja selle järgimist peavad nii Bonhoeffer kui Moltmann oluliseks põhjuseks miks evangeelne kristlus, kirik natsistliku totalitarismi all jäi pigem passiivseks. Lisaks on see oluline kriitika nõ. liberaalsete teoloogide suunas, kes individualismi ning usu privatiseerimist kultiveerides seda usu ja riigi võõrandumist süvendasid. Metz kui katoliiklik teoloog ei viita eksplitsiitselt

---

⁹ Lisalugemist: <https://zeitzeichen.net/node/8452>

Lutherile, aga tema kriitika on kristluse suunas on kantud samast vaimust. Ka Eesti kirikuloos on see debatt olnud oluline nt. erinevate talupoegade ülestõusude kontekstis.

William Cavanaugh ütleb jõuliselt, et poliitiline teoloogia on eiranud kiriku rolli ning jäänud kinni kaasaegsesse maailmakorda, kus kirik teeb oma ja poliitika toimetab oma autonoomses sfääris. (Blackwell: 393) Ta jätkab, et *iga adekvaatne eklesioloogia peab enesele teadvustama, et poliitika ajalugu ei saa eraldada lunastuse ajaloost ning viimase osas on kirik asendamatu.* (Blackwell: 393) Cavanaugh tsiteerib Lohfinki, *et maailma lunastus peab leidma alguspunkti, mis on nähtav ja käega katsutav.* (Blackwell: 394) Läbi töötatud tekstidest jäi Cavanaugh ainsana silma selge välja ütlemisega selles osas, et kristlik kirik on judaismist üle võtnud arusaama, et liturgia ei ole kunagi ainult „religioosne“ või teispoolne, vaid etendab samaaegselt ka maapealse võimu lugu ning selles väljendub ka mure kogu maailma, elu osas. (Blackwell: 395).

Arne Rasmussoni jaoks tingis poliitilise teoloogia esilekerkimine vajadus vahendada kriitiliselt kristlust kaasaegsesse maailma. (Rasmusson: 12) Tema jaoks *ei tahtnud poliitiline teoloogia teoloogiat politiseerida ega arendada poliitika teoloogiat, vaid analüüsida tõelise kristliku teoloogia, praktika ning institutsioonide, kristliku evangeeliumi poliitilist mõju.* (Rasmusson: 12) Ta nägi, et seetõttu muutus vajalikuks ka *analüüsida kaasaegse ühiskonna toimimist, mis tegi sotsiaal- ning poliititeooriatest instrumendid ka teoloogiale.* (Rasmusson: 13) Kuivõrd see töö võtab lähemalt luubi alla nii Moltmanni kui Metzti, siis tuleb siinkohal märkida, et nii Rasmusson, Hauerwas, Ashley kui Kirwan rõhutavad toonaste kaasaegsete sotsiaal- ja poliititeoreetiliste ning filosoofiliste diskursuste mõju, eriti tuuakse välja kristlik-markistlikku dialoogi (Frankfurter Schule) ning Moltmanni, Metzti lähedus erinevatele mõtlejatele selles kontekstis (Ernst Bloch, Walter Benjamin, Theodor Adorno teiste hulgas).

2. Saksa poliitilise teoloogia kontekst

2.1. Ajalooline kontekst

*Wir erklären vor der Öffentlichkeit aller evangelischen Kirchen Deutschlands, dass die Gemeinsamkeit dieses Bekenntnisses und damit auch die Einheit der Deutschen Evangelischen Kirche aufs schwerste gefährdet ist. [...] Gemeinsam dürfen und müssen wir als Glieder lutherischer, reformierter und unierter Kirchen heute in dieser Sache reden. Gerade weil wir unseren verschiedenen Bekenntnissen treu sein und bleiben wollen, dürfen wir nicht schweigen, da wir glauben, dass uns in einer Zeit gemeinsamer Not und Anfechtung ein gemeinsames Wort in den Mund gelegt ist. Wir befehlen es Gott, was dies für das Verhältnis der Bekenntniskirchen untereinander bedeuten mag. (Barmer Erklärung, 1934: 2)*¹⁰

Teise Maailmasõja järgne diskursus Saksamaal keskendub sisekaemusliku kollektiivse süüküsimuse uurimisele. Kuidas sai juhtuda Shoah? Miks mindi kaasa natsi ideoloogiaga? Ning, mida see tähendab täna? Utreerides võib väita, et kogu Saksamaa mõttemaailm (kuni Saksamaa taasühinemiseni küll suuresti BRD poolel), olenemata valdkonnast, või akadeemilisest distsipliinist, on sõjajärgsel perioodil, alates umbes 60ndatest kantud nendest küsimustest ning püüdlustest iga hinna eest vältida sõda ning inimsusevastaseid kuritegusid Euroopa territooriumil.

Kirwan sedastab väga selgelt oma poliitilise teoloogia sissejuhatavas ülevaates, viidates Susan Neimanile ning Richard Bernsteinile, et *'Thinking after Auschwitz' is pretty much a defining characteristics of 'post-modern' thought, and no field of human reflection – philosophy, history, politics, literature, even architecture – has been untouched by the reality of the Shoah.*¹¹ (Kirwan: 109) Ta jätkab, et *teoloogia ei ole siin erand ning poliitilist teoloogiat on see mõjutanud kahel tasandil – ühest küljest poliitilise ning filosoofilise distsipliinina, ning teisalt olid Saksamaalt pärit kesked poliitilised teoloogid ka ise selles osalised.* (Kirwan: 109) Ka selles töös lähemat käsitlust leidvad teoloogid olid otseselt puudunud. Bonhoefferi traagiline saatus, tema võitlus natsirezhiimi totaalsuse vastu, mis võttis maad ka evangeelses kirikus ja perverteeris seeläbi tema jaoks kristluse käsitlust kirikus, ning tema hukkamine Flossenbürgi koonduslaagris 1945. aastal. Moltmann ja Metz

---

¹⁰ *Me kuulutame Saksamaa kõigi evangeelsete kirikute avalikkuse ees, et see ühine tunnistus ja sellega ka Saksa Evangeelse Kiriku ühtsus on kõige rängemalt ohustatud. [...] Luterlike, reformeeritud ja unioonikirikute liikmetena võime ja peame me täna sellest asjast ühiselt rääkima. Just seepärast, et me tahame olla ja jääda ustavaks oma erinevatele usutunnistustele, ei tohi me vaikida, sest me usume, et meile on ühise häda ja katsumiuse ajal antud öelda ühine sõnum. Me usaldame Jumala kätte selle, mida see Tunnistavate kirikute omavahelisele suhtele tähendada võib. (Tõlge Th. Andreas Pöder, Uuema evangeelse teoloogia põhitekstid; 354-355)*

¹¹ *Auschwitzi järgsus on postmodernse mõtlemise defineeriv element, ning ükski inimliku mõtlemise valdkond - filosoofia, ajalugu, poliitika, kirjandus, isegi arhitektuur - ei ole jäänud puutumata Shoa tegelikkusest. (Tõlge: autor)*

teenisid mõlemad Wehrmachtis ning olid peale II MS sunnitud seisma silmitsi ka omaenda rolli ning süüga.¹²

Ka EKD-l oli ja on jätkuvalt põhjust tegeleda sisekaemusega, arvestada ulatuslikku koostööd natsirežiimiga. Oma mõttepaberis evangeelse kiriku ja liberaalse demokraatia vahekorrast rõhutatakse oma süüd ning vastutust ka selle läbi, et demokraatiat ei kaitstud õigel hetkel: *Die geschichtlichen Erfahrungen, die uns Deutsche belasten, sind eine bleibende Mahnung. Hitler kam 1933 an die Macht, nicht weil die Nationalsozialisten schon in der Republik von Weimar so zahlreich geworden wären, sondern weil es nicht genug Demokraten gab, die den unschätzbaren Wert der Weimarer Verfassung erkannt hätten und sie zu verteidigen bereit gewesen wären. Dieses Urteil gilt rückblickend auch für den deutschen Protestantismus und die evangelische Kirche. Sie waren nicht unerheblich in den Nationalsozialismus verstrickt. Der kirchliche Widerstand bezweckte im wesentlichen die Wahrung der kirchlichen Unabhängigkeit. Nur vereinzelt lehnten sich Christen gegen das totalitäre Herrschaftssystem auf*¹³. (Evangelische Kirche und freiheitliche Demokratie: 9)

Antud peatüki sissejuhatuses toodud väljavõte Barmeni avaldusest¹⁴ on ajendatud soovist lugeda saksa poliitilise teoloogia aluseks just see 1934. aastal kokku pandud lühike kirjatükk, mille eesmärk oli astuda vastuda natsi-ideoloogia totaalsuse taotlusele (Totalitätsanspruch). Barmeni avaldus sündis Tunnistuskiriku liikumisest¹⁵, mis sai alguse 1933. aasta sündmuste valguses, Hitleri võimuletulekst ajendatuna evangeelste vaimulike reaktsioonina Saksa Kristlaste poolt sisseviidud aarialaste paragrahvi¹⁶ ülevõtmisele ka kiriku ametite jaoks. Loodud Pfarrernotbund (Vaimulike Hädaolukorra Ühing) kutsus üles protestile selle paragrahvi vastu ning samuti osutama abi, kellele vaja. Mõne kuu jooksul liitus liikumisega umbes 7000 vaimulikku, mis moodustas tol ajal umbes kolmandiku evangeelse kiriku vaimulikest. Kogudustes tekkisid tunnistuskogukonnad, mis koos

---

¹² Isikliku märkusena tahan siin välja tuua, et kui nii Moltmann kui Metz ütlevad end olevat saanud kogu Shoah õudusest teadlikuks alles peale sõda (Kirwan, Hauerwas, Rasmusson), siis tuleb kriitiliselt viidata ka klišeele 'Ich hab's nicht gewußt' (mina ei teadnud midagi), mis oli aastaid peale sõda väga levinud, kui inimestelt küsiti, et miks nad ometi midagi ette ei võtnud või kuidas nad seda kõike ei näinud.

¹³ *Ajaloolised kogemused, mis meid, sakslasi, koormavad, on püsivaks meeldetuletuseks. Hitler tuli 1933. aastal võimule mitte sellepärast, et natsionaalsotsialistid olid Weimari Vabariigis juba nii arvukaks muutunud, vaid sellepärast, et ei olnud piisavalt demokraate, kes oleksid Weimari põhiseaduse hindamatut väärtust mõistnud ja olnud valmis seda kaitsma. Tagantjärele vaadates kehtib see hinnang ka Saksa protestantluse ja evangeelse kiriku kohta. Nad ei olnud sugugi vähe seotud natsionaalsotsialismiga. Kiriklik vastupanu oli sisuliselt suunatud kirikliku iseseisvuse säilitamisele. Ainult üksikutel juhtudel tõusid kristlased totalitaarse valitsemisüsteemi vastu. (Tõlge: autor)*

¹⁴ <https://www.ekd.de/Barmer-Theologische-Erklärung-11292.htm>

¹⁵ <https://www.dhm.de/lemo/kapitel/ns-regime/innenpolitik/bekennende-kirche.html>

¹⁶ Natside võimuletulekuga sisse viidud rassipuhtuse nõue, mis keelas mitte-aarialastel avalikes ametites töötada. (Arierparagraf)

Pfarrernotbundiga olid aluseks Tunnistuskiriku loomisele. Tunnistuskirik loodi Barmeni Tunnistussinodil 29.-31. mail 1934. Ja seal sinodil, 31. mail 1934 võeti vastu ka Barmeni avaldus, mis oli suunatud „Saksa kristlaste“ liikumise, nende vale teoloogia ning riigirežiimile lähenemise vastu. (Bekennende) *Die Bekennende Kirche hat dieses zentrale Christusbekenntnis im Blick auf den Totalitätsanspruch des modernen Staates, der Nation und der Gesellschaft wiederholt. Wo immer politische Mächte, ökonomische und soziale Interessen die Kirche zu ihrem Diener machen wollen, muss die Herrschaft Christi, und zwar die Alleinherrschaft Christi über seine Kirche bekannt und durch Widerstand öffentlich bezeugt werden.*¹⁷ (Moltmann, 1984: 139)

Barmeni avalduse teoloogiliseks selgrooks on Jeesuses Kristuses väljendunud Jumala Sõna totaalsuse printsiip, põhinedes Jh14,6, „*Mina olen tee ja tõde ja elu. Ükski ei saa minna Isa juurde muidu kui minu kaudu*“ ja Jh10,1.9 „*Tõesti, tõesti, ma ütlen teile, kes ei lähe lambatarasse uksest, vaid ronib üle mujalt, see on varas ja röövel. Mina olen uks. Kes iganes läheb sisse minu kaudu, see pääseb ning käib sisse ja välja ning leiab karjamaad*“. (Tõlge Th.-Andreas Pöder, Härle; Pöder: 355) Barmeni avaldus rõhutab, et ainult Kristuse sõna on see, mida tuleb järgida. „*Jesus Christus, wie er uns in der Heiligen Schrift bezeugt wird, ist das eine Wort Gottes, das wir zu hören, dem wir im Leben und im Sterben zu vertrauen und zu gehorchen haben.*“¹⁸ (Barmer: 2). Avaldust iseloomustab ühest küljest tungiv soov mitte alluda natsi-režiimi totaalsusele ning astuda vastu ka poliitilise ideoloogia püüdudele kirik kui organisatsioon, kui toimemehhanism enesele allutada. Siinkohal on oluline välja tuua, et deklaratsiooni neljas punkt „*Die verschiedenen Ämter in der Kirche begründen keine Herrschaft der einen über die anderen, sondern die Ausübung des der ganzen Gemeinde anvertrauten und befohlenen Dienstes.*“¹⁹ (Barmer: 3) sedastab selle demokraatia printsiipi, millest lähtudes EKD end hiljem mõõndustega organiseerima hakkab ning mida võib lugeda ka EKD 1985. aastal välja antud märgukirjale „*Evangelische Kirche und freiheitliche Demokratie*“²⁰ üheks alustalaks, mis puudutab arusaama

---

¹⁷ Tunnistuskirik on seda kesket Kristuse tunnistust korranud, pidades silmas kaasaegse riigi, rahva ja ühiskonna totaalsuse nõuet. Kõikjal, kus poliitilised võimud, majanduslikud ja sotsiaalsed huvid tahavad kirikut oma teenriks teha, tuleb Kristuse valitsemist, ja tõepoolest Kristuse ainuvalitsemist oma kiriku üle, tunnistada ja vastupanu kaudu avalikult tunnistada. (Tõlge: autor)

¹⁸ Jeesus Kristus, nagu Pühakiri meile temast tunnistab, on see üks Jumala Sõna, keda me peame kuulama, keda peame elus ja surmas usaldama ning kellele peame kuuletuma. (Tõlge Th. Andreas Pöder, *Uuema evangeelse teoloogia põhitekid*; 355)

¹⁹ Erinevad ametid kirikus on aluseks mitte ühtede valitsemisele teiste üle, vaid tervele kogudusele usaldatud ja ülesandeks tehtud teenimise teostamisele. (Tõlge Th.-Andreas Pöder, *Uuema evangeelse teoloogia põhitekid*; 356)

²⁰ „Evangelische Kirche und freiheitliche Demokratie. Der Staat des Grundgesetzes als Angebot und Aufgabe“ – „Evangeelne kirik ja vabauslik demokraatia. Põhiseaduslik riik kui võimalus ja ülesanne“

demokraatiast ning demokraatliku ühiskonna toimimise kirjeldamist nii ilmalikus kui ka kiriklikus sfääris.

Barmeni deklaratsiooni loetakse täna üheks EKD olulisemaks dokumendiks. See on võetud sisse liikmeskirikute põhikirjadesse; on liikmeskirikuid, kes nimetavad seda koos Pühakirja ning reformatsiooniaja usutunnistuskirjadega. Üheks olulisemaks Tunnistuskiriku esindajaks ja eestkõnelejaks oli Dietrich Bonhoeffer, kelle teoloogiast tuleb järgmises peatükis ka lähemalt juttu. Tunnistuskiriku teoloogia on lähedane Bonhoefferi omale selle keskses põhimõttes, et juhinduda tuleb ainult Jeesusest Kristusest. Siin tuleb välja ka üks suurimaid paradokse, mida on maininud ka Hauerwas (Blackwell: 139), et Bonhoefferi ristikäik kristluse ilmalikustumise ning nähtamatu kristliku kiriku nähtavaks muutmise osas sai alguse tunduvalt enne natside võimuletulekut. Teiseks, ei Bonhoeffer ega Tunnistuskirik, ega ka Barmeni avaldus ei võitle otseselt vastupidiselt hilisematele poliitilistele teoloogidele (Moltmann, Metz nende hulgas (Kirwan: 108)) oluliste üldnimlike ning kristlikust ligimesearmastusest tõukuvate ideaalide eest, see tähendab nende panus avalikus diskursuses vastanduda antisemitismile ning juutide tagakiusamisele jääb tagasihoidlikuks. 1945.a. Stuttgarti avalduses süüst, sedastab EKD järgmist: *Wohl haben wir lange Jahre hindurch im Namen Jesu Christi gegen den Geist gekämpft, der im nationalsozialistischen Gewaltregiment seinen furchtbaren Ausdruck gefunden hat; aber wir klagen uns an, dass wir nicht mutiger bekannt, nicht treuer gebetet, nicht fröhlicher geglaubt und nicht brennender geliebt haben.*²¹

Siiski, on selge, et Barmeni avaldus on alates Martin Lutherist üks põhjapanevamaid ilmaliku ning kristliku sfääri defineerivaid kiriklikke dokumente, mis seab uue aluse saksa evangeelsete kirikute enesemääratlusele suhtes ilmaliku maailma, riigivõimu ja ka poliitikaga. Sellega on see väga selgelt ka poliitiline dokument, mis viib peale II MS pikema protsessi vältel selleni, et EKD võtab selge seisukoha liberaalse demokraatia toetuseks, ning mis loob teisalt ka eeldused EKD sisedemokraatlikele arengutele. Barmeni avaldus on leidnud käsitlust ka E. Salumaa poolt²² ning on kaasatud Härle ja Pöderi koostatud „Uuema evangeelse teoloogia põhitekstide“ hulka.

2.2. Teoloogiline kontekst

2.2.1. Dietrich Bonhoefferi kõik Kristuses ja nähtav kirik

---

²¹ *Me küll võitlesime Jeesuse Kristuse nimel pikkade aastate jooksul selle vaimu, mis leidis oma kohutava väljenduse natsionaalsotsialistlikus vägivalzarežiimis; kuid me süüdistame end selles, et me ei tunnistanud julgelt, ei palvetanud ustavamalt, uskunud rõõmsamalt ja armastanud palavamalt. (Tõlge: autor)*

²² <http://www.eestikirik.ee/barmeni-teoloogilise-avalduse-tahendus/>

Hauerwas võtab oma peatükis Bonhoefferi kohta (Blackwell: 139) Bonhoefferi teoloogilise poliitika ja olemuse kokku väga tabavalt nentides, et tema elu oli ühteaegu teoloogiline ja poliitiline: *His was a life that was at once theological and political. It was so, however, not because he died at the hands of the Nazis. Bonhoeffer's life and work would have been political if the Nazis had never existed; for Bonhoeffer saw clearly that the failure of the church when confronted with Hitler began long before the Nazi challenge. Hitler forced a church accustomed to privileges dependent on its invisibility to become visible. The church in Germany, however, had simply lost the resources to reclaim its space in the world. How that space can be reclaimed, not only in the face of the Nazis but when times seem „normal“, is the heart of Bonhoeffer's theological politics.*²³

Dietrich Bonhoeffer sündis 1906. aastal Breslaus (Wroclaw) ning on üks tuntumaid natsiideoloogia vastu seisnud teolooge ning ühiskonnategelasi, kellele see maksis ka tema elu, kui ta kuu enne sõja lõppu üheksandal aprillil 1945. aastal Flossenbürgi koonduslaagris üles poodi. (Dietrich [...] Biographie) Bonhoefferi tegevust hinnatakse kõrgelt, siiski tuleb siin pöörata tähelepanu, et mille vastu või mille poolt ta võitles. Jään siin samale meelega nende arvamustega, mis paigutavad ta pigem rangelt kiriku ning kristluse konteksti ja vähem ühiskondlikku. Üks väheseid avalikke avaldusi otseselt juutide tagakiusamise osas, „Die Kirche vor der Judenfrage“²⁴ 1933ndast aastast, tematiseerib küsimust üksnes kirikusiseste arengute valguses.²⁵ Siin sõnastab Bonhoeffer, et kirik ei saagi üldiselt juudiküsimuses sõna võtta, sest see ei ole kiriku roll, kes peab elama vaid evangeeliumis, teadvustades riigi tegutsemist, aga sellesse mitte sekkudes mingitest humanitaarsetest ideaalidest lähtudes. (Judenfrage: 2)

Bonhoefferi eesmärgiks oli tuua välja kristlase ja kiriku roll ilmalikus maailmas – *Sitz-im-Leben*²⁶. Ta suhtus halvasti tema silmis liberaalsetesse tolleaegsetesse teoloogidesse, teiste hulgas ka Barthi, sest ei pidanud kuidagi õigeks kristlaseks olemise taandumist privaatsfääri ning ühiskonnas olevat nähtamatut kirikut, mis tähendas sisuliselt seda, et kirik ei läinud välja maailma ega kuulutanud evangeeliumit. See ei olnud tema jaoks kristlik.

---

²³ "Tema elu oli ühteaegu teoloogiline ja poliitiline. See oli aga mitte sellepärast, et ta suri natside käe läbi. Bonhoefferi elu ja töö oleks olnud poliitiline ka siis, kui natsid poleks kunagi eksisteerinud; sest Bonhoeffer nägi selgelt, et kiriku läbikukkumine Hitleriga silmitsi seistes algas ammu enne natside väljakutset. Hitler sündis kirikut, mis oli harjunud oma nähtamatusest sõltuvate privileegidega, muutuma nähtavaks. Saksamaa kirik oli aga lihtsalt kaotanud vahendid, et oma ruumi maailmas tagasi nõuda. Kuidas seda ruumi tagasi nõuda, mitte ainult natside ees, vaid ka siis, kui ajad tunduvad "normaalsed", on Bonhoefferi teoloogilise poliitika tuum." (Tõlge: autor)

²⁴ „Kirik juudiküsimuse ees“, 15.04.1933 pärit seisukoht, vahetult peale Hitleri võimule tulekut esitatud.

²⁵ Natsionaalsotsialistlike põhimõtete ülevõtmine kiriku hierarhiasse ning toimimisse, vt. saksa poliitilise teoloogia konteksti peatükki.

²⁶ *Koht-maailmas või koht-elus*

Solange Christus und die Welt als zwei aneinander stoßende und einander abstoßende Räume gedacht werden, bleibt dem Menschen nur folgende Möglichkeit: Unter dem Verzicht auf das Wirklichkeitsganze stellt er sich in einen der beiden Räume, er will Christus ohne die Welt oder die Welt ohne Christus. (Bonhoeffer, 1958: 62)²⁷

Üheks keskseks lähtepunktiks Bonhoefferi teoloogias on „kõik Kristuses“, elu sanctorum communio. Elu tuleb elada nii nagu Kristus seda tegi, kannatades ning tehes seda Kristuse sõnumit kuulutades. Bonhoefferi enda elu üheks olulisemaks perioodiks oli põrandaaluse Tunnistuskiriku ususeminari juhatamine Finkenwaldes 1935-1937, mis võimaldas elada just sellist kristlikku elu nagu Bonhoeffer õigeks pidas – käia täielikult Kristuse jälgedes, kannatada (olla tagakiusatud) ning kuulutada Jumala sõna. (Dietrich [...] Finkenwalde) Selline elu on Bonhoefferi silmis ka kiriku esmane ülesanne, mis tingib absoluutse vajaduse olla nähtav, et aktiivselt evangeeliumi kuulutada. Hauerwas toob välja, et tema jaoks on kogu Bonhoefferi tegutsemine suunatud kiriku taas nähtavaks muutmisele, et kuulutada Jumala sõna maailmas, kus kristlus ei ole enam privileeeritud. (Blackwell: 137)

Tulles tagasi selle juurde, kuidas see täielikult Kristuse jälgedes käies Bonhoefferi poolt on mõtestatud, siis oma teoses „Eetika“ arutleb ta tõelisuste üle, need ülalmainitud kaks ruumi ning sõnastab jõuliselt, et eksisteerib vaid üks tõelisus: *Es gibt nicht zwei Wirklichkeiten, sondern nur eine Wirklichkeit, und das ist die in Christus offenbar gewordene Gotteswirklichkeit in der Weltwirklichkeit. An Christus teilhabend stehen wir zugleich in der Gotteswirklichkeit und in der Weltwirklichkeit. [...] Es gibt daher nicht zwei Räume, sondern nur den einen Raum der Christusverwirklichung, in dem Gottes- und Weltwirklichkeit mit einander vereinigt sind.*²⁸ (Bonhoeffer, 1958: 62) See tähendab, et nii kirik kui kristlane peavad kogu oma olemusega aktiivselt maapealsest elust osa võtma. Hauerwas viitab Bonhoefferi teostele „Sanctorum Communio“ ja „Järgimine“, tuues tsiteerides esimest välja, et *nende järgi on Pühas Vaimus tõeks saanud Jeesuse Kristuse kirik, kirik siin ja praegu, ning et ainult järgides on võimalik seda tõeliselt teostada.* (Blackwell: 137) Täpselt selles peitubki minu arusaamise järgi Bonhoefferi poliitilise teoloogia tuum, tegutseda nähtavalt ja häälekalt maailmas, kuulutades Kristuse sõnumit.

---

²⁷ Niikaua kui Kristusest ja maailmast saadake aru kui kahest omavahel kokku põrkavast ning üksteist ära tõukavast ruumist, on inimesel ainult järgmine võimalus: loobudes terviktõelisusest, paigutab ta end ühte neist kahest ruumist, ta tahab Kristust ilma maailmata või maailma ilma Kristuseta. (Tõlge: autor)

²⁸ Ei ole olemas kahte tõelisust, vaid ainult üks tõelisus, ja see on Kristuses ilmiks saanud Jumala tõelisus, mis avaldus maailma tõelisuses. Kristusest osa saades, seisame samaaegselt Jumala ja maailma tõelisuses // Seega ei eksisteeri kahte eraldiseisvat ruumi, vaid ainult üks tõelisus Kristuses, kus on ühendatud Jumala ja maailma tõelisus. (Tõlge: autor)

„Jumal näitas talle Pühakirja varal, et Jeesusele järgnemine ei ole mõne üksiku teenekas erisaavutus, vaid jumalik käsk kõikidele kristlastele.“ (Härle; Pöder: 368) „Jeesusele järgnemist tuli nüüd teostada maailma enese keskel.“ (Härle; Pöder: 369)

Kui ma alustasin seda peatükki ka mõnevõrra kriitilise noodiga selles osas, kui palju saab Bonhoefferi vastupanutegevusest üldistada ühiskonnale, siis tema seisukohad hilisemates kirjutistes on tunduvalt jõulisemad ning võimaldavad neist järeldada laiemat üleskutset tegutseda ebakristliku, väärustunud, totalitaarse võimu vastu. Ning samuti tõstatub universaalsuse printsiip, kui ta sedastab: „*Das ganze Gesetz und das ganze Evangelium Gottes gehört in gleicher Weise allen Menschen.*“ (Bonhoeffer, 1958: 279)

Ta näeb keskse ülesandena seda, et kasvõi mõõgaga tagada väline õiglus, mis võimaldaksid säilitada elu ning see Kristuse jaoks avatuna hoida. (Bonhoeffer, 1958: 266) Selles kontekstis tõstatub ka küsimus vastutusest, kus Jumala sõna armastusest maailma vastu tingib koguduse jaoks vastutuse maailma ees. „*In Wort und Handeln hat die Gemeinde der Welt den Glauben an Christus zu bezeugen, allem Ärger zu wehren und dem Evangelium in der Welt Raum zu schaffen.*“ (Bonhoeffer, 1958: 278) Ta arutleb, et kuigi kristlast ei saa võimude tegude eest vastutusele võtta, on igalühel tema usust ja ligimesearmastusest tõukuv vastutus, mis võimaldab astuda vastu ebaõiglusele. (Bonhoeffer, 1958: 273) Ernst Feil kirjutab oma ülevaates Bonhoefferi teoloogiast tema teosest „Vastupanu ja andumus“, viidates, et Bonhoefferi viimastes kirjades moodustab keskse, süstemaatilise seisukoha „*Für-andere-Dasein*²⁹“, mis tõstab keskseks ligimesearmastuse ning sellega solidaarsusprintsiibi. „*Im Kreuz nämlich zeigt sich die Antwort auf die Frage „Wer ist Gott“, weil hier – „in Umkehrung alles menschlichen Seins“ – die Erfahrung gegeben ist, „dass Jesus nur „für andere da ist““³⁰ (259) (Feil: 209)*

2.2.2. Johann Baptist Metz – Gottesrede mit dem Gesicht zur Welt³¹

Johann Baptist Metz, esimene religiooniintellektuaal, nagu Stefan Orth tema kohta Herder Korrespondenzis ilmunud järelehüüdes ütleb. (Orth: pealkiri) Andreas Main Deutschlandfunkist kirjeldab teda oma järelehüüdes kui „Der Mitleidende“. (Main: pealkiri) Ajaleht Die Zeit toob esile Metzi kui uue poliitilise teoloogia rajajat ning sisseviijat. (Die Zeit: lõik 2)

---

²⁹ Teiste jaoks olemas olemine

³⁰ Ristis saab ilmsiks vastus küsimusele „Kes on Jumal“, sest siin inimeseks olemise pöördepunktis – saab kogemusest öelda, et „Jeesus on olemas vaid „teiste jaoks““. (Tõlge: autor)

³¹ Jumala kõne näoga maailma poole <https://www.kirche-und-leben.de/artikel/gottesrede-mit-dem-gesicht-zur-welt-johann-baptist-metz>

Johann Baptist Metz, sündinud 1928. aastal Auerbachis (Oberpfalz), fundamentaalteoloog, katoliiklane, on Karl Rahneri kõrval üks silmapaistvamaid katoliku teolooge 20ndal sajandil. (Main: lõik 4) Nagu ajaloolise konteksti peatükis mainitud, oli kogemus II MS ja sõjajärgne natsirezhiimi koleduste teadvustumine Metzi olemust ning kogu tema teoloogiat defineeriv. 16 aastase poisina sattus ta Volkssturmi³² raames sõja lõpus rindele, kus ta koges II MS totaalset õudusi, totaalset surma, kui siin sõnaliselt kohaldada natsipropaganda retoorikat totalsest sõjast. Ta kirjeldab oma läbielatud kui totalset hävingut, kus ta nägi ainult surnuid. (Bernard: lõigud 13-16) II MS järgselt, kui avalikkuses hakati lahkama Shoah ulatust, defineeriti genotsiid ning inimsuse vastased kuriteod mõistetena, toimusid sõjatribunalid, oli Metz üks väheseid teolooge, kes varakult selle „nach Auschwitz“ küsimusega tegelema hakkas. Kuidas oli Auschwitz võimalik, mida see tähendab kristlase, kiriku ja teoloogia seisukohast, nende kohast siin maailmas, küsimus, mida ta küsib aina uuesti oma teoloogistes arutlustes.

Juhin siinkohal tähelepanu, et vastupidiselt tunduval, justkui Saksamaal on alates II MS tänaseni väga intensiivselt ning aktiivselt tegeletud natsirezhiimi ning II MS koleduste ning taaga süvitsi lahkamisega, siis selleni jõudmine võttis vähemalt 20 aastat aega. Ühiskondliku stabiilsuse ettekäändel peideti pea liiva alla ning eelistati olnu maha vaikida, ohvrite suureks meeolehärmiks. Siseriiklikud natsitribunalid olid kantud protestidest ning ähvardustest ja rünnakustest, mitte kohtu all olevate sõjakurjategijate, vaid nende süüdistajate vastu, kes ilmaasjata torgivad. Selles kontekstis oli Metz üks väheseid ning üks vokaalsemaid teolooge, kes tõstis keskseks Auschwitz järgse toimimise, sh. ka teoloogia ning temast sai vastukaaluks Carl Schmidt poliitilisele teoloogiale uue poliitilise teoloogia teerajaja.

Metz oli katoliiklane, fundamentaalteoloog, siiski oli tema poliitiline teoloogia universaalne ning hilisemalt Moltmanniga koos poliitilist teoloogiat tematiseerides, viis see konfessioonide ülesele koostööle ning koosmõtlemisele. (Moltmann: 184) Metzi puhul saab selgelt välja tuua, et ta mõistab kristlaseks olemist, Kristuses käimist selgelt kogukondlikus võtmes. (Metz: 119) See on sotsiaalne akt, osadus suhtes teiselega.

Tulles konkreetsemalt tema poliitilise, või laiemalt teoloogilise lähenemise juurde, siis J. Matthew Ashley võtab selle kokku sellega, et Metz arendas *theology of the world* –

---

³² Eeldatavasti sõja lõpu ja kaotust aimates, ning siiski illusoorse lootusel põhinev 1944. a. Septembris alanud üldmobilisatsioon Natsi-Saksamaal, kus sõjaväkke mobiliseeriti ca. 6 miljonit seni mobiliseerimata 16-60 aastast noorukit ja meest. Põhimõtteliselt saadeti need viimase ringi mobiliseeritud kaurilihaks. <https://www.dhm.de/lemo/kapitel/der-zweite-weltkrieg/kriegsverlauf/volkssturm.html>

teoloogiat maailmast. (Blackwell: 243) „Zur Theologie zur Welt“ on ka tema ühe keskse teose pealkiri ning selle sisu keskendub just nimelt sellele teoloogiale, kirikule, kristlase kohale siin maailmas – *Sitz-im-Leben*. Metzile on ette heidetud liigset lähedust marxistlikele mõtlejatele, kuivõrd ta on ainekult võtnud nii Ernst Blochilt kui Frankfurdi koolkonnalt, seda just 60ndate konservatiivsete kirikuringkondade poolt. Siiski, ei ole teda laiemalt kuidagi ühte ideoloogilisse nurka paigutatud, vaid tema teoloogia sai kandvaks ning on seda tänaseni.

Metzi nägi möödunud õuduste põhjust ka selles, et kristlus oli järjest enam taandunud isiklikku sfääri, kadumas oli sotsiaalse osaduse mõõde. Ta toob välja, et valgustusega muutus religioon esmakordselt partikulaarseks ning erinevate ühiskonna moderniseerumisarengute käigus see aina süveneb ning see tähendab, et avalikult ei kuulutata enam Kristuse sõnumit ega kutsuta järgima. See arusaam ühtib Bonhoefferi arusaamaga nähtamatust kirikust. Metz sõnastab selles valguses oma arusaama poliitilisest teoloogiast selle usu privaatsfääri sumbumise vastu: *Ich verstehe politische Theologie einmal als kritisches Korrektiv gegenüber einer extremen Privatisierungstendenz gegenwärtiger Theologie. Ich verstehe sie gleichzeitig positiv als Versuch, die eschatologische Botschaft unter den Bedingungen unserer gegenwärtigen Gesellschaft zu formulieren.*³³ (Metz: 99) Teoloogia positiivne ülesanne on Metzi sõnul, *ühiskonna ning usu, eschatoloogilise usu ning ühiskondliku praktika vahelise suhte uuesti mõtestamist.* (Metz: 103) Metzi jaoks *ei seisne teoloogia hermeneutiline algprobleem mitte süstemaatilise ning ajaloolise teoloogia, dogma ja ajaloo omavahelises suhtes, vaid teooria ja praktika, usust arusaamise ning ühiskondliku praktika suhtes.* (Metz: 104) Ta otsib seda pidepunkti teooria ja praktika vahel läbivalt.

Metzi jaoks ei saa kirik end sellest maailmast eraldada, vaid peab enesele oma vastutust siin maailmas teadvustama. „*Die Kirche ist nicht einfach Nicht-Welt, sie existiert nicht „neben“ oder „über unserer säkularisierten Gesellschaft, sondern in ihr, als die Gemeinschaft derer, die aus den in Jesus angesagten und endgültig bestätigten Verheißungen Gottes zu leben versucht, die deshalb unsere gesellschaftliche Mitwelt immer neu mit dieser Hoffnung infiziert und deren Verschließungen und Verabsolutierungen kritisiert. Dabei muß sich die Kirche deutlich bewußt bleiben, daß sie nicht um ihrer selbst willen da ist, daß sie also nicht primär ihrer Selbstbehauptung dient, sondern der*

---

³³ Ma mõistan poliitilist teoloogiat kui kriitilist korrektiivi kaasaegse teoloogia äärmuslikule suundumusele isiklikku sfääri. Samas mõistan seda kui positiivset katset sõnastada eschatoloogiline sõnum meie kaasaegse ühiskonna tingimustes. (Tõlge: autor)

geschichtlichen Behauptung des Heils – für alle.“ (Metz: 85)³⁴ Tema jaoks ei seisne kristlik eshatoloogia passiivses ootuses, kus maailm ja selles olev aeg on justkui ooteruumiks, vaid ta näeb, et kristlikku eshatoloogiat tuleb mõista produktiivse ning kriitilisena. (Metz: 86)

Üks keskseid mõisteid, mida Metz antud teoses läbivalt kasutab on *schöpferisch-kritische Eschatologie* – loov-kriitiline eshatoloogia. Selles mõistes saavad kokku teooria ja praktika. Metz mõistab siin kiriku rolli kui ühiskonnakriitikut, kes tulevase Jumala riigi ootuses, võttes arvesse kaasaegse maailma konteksti, esitab sellele ühiskonnale pideva väljakutse. „*Die gesellschaftskritische Attitüde der Kirche kann nicht darin bestehen, in unserer pluralistischen Gesellschaft eine positive Gesellschaftsordnung normativ zu proklamieren; sie kann nur darin bestehen, dass Kirche in dieser Gesellschaft und ihr gegenüber kritisch-befriend wirksam wird.*“³⁵ (Metz: 114) Läbi selle ühiskondlik-kriitilise funktsiooni peab ka kirik oma institusionaalset käitumist muutma vis-à-vis kaasaegse ühiskonnaga ning seeläbi jõudma uuele enesemõistmisele, ütleb Metz. (Metz: 112) Praktikas tähendab see seda, et kirik peab valmis olema ka reflekteerima ühiskondlike arengute üle, nende üle arutama. Tuleb leida viis oma seisukohta suunisena väljendada. *Ta julgustab tinglikult-hüpoteetiliselt rääkima, mis ei oleks ei doktrineeriv-dogmatiseeriv ega ka lihtsalt mittesiduv ja suvaline.* (Metz 113) Ta lisab siia, et kristlik kriitika saab pikas perspektiivis ainult siis usaldusväärne ja efektiivne olla, kui seda kannab ka suurenev kriitiline mass kirikus endas. (Metz 113) Ta mõistab selle all kiriku sisemist demokratiseerumist, kus ei domineeri kindlad sisulised, ühiskondlikud, majanduslikud seisukohad, ning kus ei domineeri üks kindel ühiskonnagrupp. „*Den Mut zum Aufbau einer solchen kritischen Öffentlichkeit gewinnt man freilich nur aus dem Vertrauen auf einen gewissen Wandel im institutionellen Verhalten der Kirche selbst*“³⁶.“ (Metz: 114)

Tulles tagasi usu taandumise juurde privaatsfääri, siin tuleb mainida Metzi võitlust inimese kui subjekti kadumise vastu ühiskonnas, kus inimesi nähakse tootmisüksuste või objektidena. (Metz: 110, Rasmusson: 11) Kindlasti on siin ühest küljest oluline mõju vasakpoolsete filosoofide mõttekäikudel, aga ka Shoah-l, mis sai võimalikuks ka seetõttu,

---

³⁴ Kirik ei ole lihtsalt mitte-maailm, ta ei eksisteeri meie sekulariseerunud ühiskonna "kõrval" või "kohal", vaid selle sees, kui kogukond, kes püüab elada Jeesusese kuulutatud ning lõplikult kiinitatud Jumala töotustes, kes sellest tulenevalt aina uuesti meie ühiskondliku kaasmaailma selle lootusega uuesti nakatab ja ühiskondlikke kapseldumisi ning absolutiseerumisi kritiseerib. Samal ajal peab kirik jääma endale pidevalt teadvustama, et ta ei ole olemas enda pärast, et ta ei teeni eelkõige enesekehtestamise eesmärki, vaid pääste ajaloolist kehtivusele pääsemist - kõigi jaoks. (Tõlge: autor)

³⁵ Kiriku ühiskondlik lähenemine ei saa seisneda pluralistliku ühiskonna positiivse ühiskonna normatiivses kinnitamis; see saab seisneda vaid selles, et kirik on selles ühiskonnas ning selle ühiskonna suhtes kriitiliselt vabastav. (Tõlge: autor)

³⁶ Julgust taoline kriitiline avalikkus üles ehitada, saab ammutada vaid usaldades, et ka kiriku institutsionaalses käitumises toimub teatud muutumine. (Tõlge: autor)

et inimene kui subjekt muutus abstraktseks massiks ning seeläbi oli võimalik dehumaniseerida juudi päritolu inimgrupp. Metz jaoks on väga oluline tuua inimene kui inimene tagasi avalikku diskursusse maailma toimimise üle. Ehk on see tema kõige poliitilisem ühiskondlik sõnum – et moderniseerumise ning lõpututes püüdlustes materiaalse tuleviku edu suunas, ei läheks inimene kui inimene kaotsi.³⁷ Metz hoiatab võitluste eest valedel frontidel ning nendib, et „*Schließlich sollte und müsste die Kirche ja auch als Institution dadurch sichtbar und wirksam werden, dass in ihr bestimmte gesellschaftliche Verhaltensweisen ausgeschlossen sind, wie zum Beispiel Rassismus, Nationalismus und jede Form der Verachtung des Menschen*“³⁸.“ (Metz: 114) Siin sisaldub selge üleskutse kirikule olla põhimõttelistes küsimustes nähtav ja vokaalne.

Metzi nägemus rahust

II MS järgselt on Saksamaal tõstatatud keskseks aktiivse rahu nimel tegutsemise narratiiv. Ka Metz sõnastab oma nägemuse, mida see tähendab kristlaste jaoks. Ma toon selle konkreetse näite sellepärast, et selles sisalduvad väga otseselt nii solidaarsus kui universaalsusprintsiibid ning ühiskondlik vastutus. Metz toob *Friedenswerki* puhul taas esile loovat-kriitilist lähenemist. Ning rõhutab, et „*Jeesuse ristil kuulutatud rahu ei ole ühe grupi eraomand, ega ka mitte ühe religiooni isiklik omand, ega ka kiriku omand. Rahu on mõeldud kõigile, üks rahu, mis on kõigile avatud, ja eriti neile vaestele, väetitele, kõige kaugemal olijatele.*“ (Metz: 128)

2.2.3. Jürgen Moltmann, die Grenze zwischen dem heute und morgen überwinden³⁹

*Moltmann's political theology is a theology of hope, a theology of the cross, a pneumatology, an ecclesiology, a doctrine of creation, a doctrine of the Trinity and an eschatology. In other words, political theology is not a separate topic, but a dimension and a language which permeates everything.*⁴⁰ Nii alustab Nicholas Adams oma arutlust Moltmanni poliitilise teoloogia üle Blackwelli kompendiumis. (Blackwell: 227) Moltmann ise kirjutab, et iga teoloogia on ka poliitiline teoloogia: „*Politische Theologie ist keine neue theologische Richtung und auch keine besondere theologische Disziplin, sondern das*

³⁷ Diskursus selle üle on minu arvates ka täna, järjest enam digitaliseeruvast maailmast väga aktuaalne.

³⁸ *Lõppude lõpuks peab kirik ise ning ka institutsioonina olema nähtav ning tegus ka selles, et ta välistab teatud ühiskondlikud käitumisviisid, nagu seda on rassism, natsionalism ja igasugust inimeste alavääristamist.* (Tõlge: autor)

³⁹ Täna ja homse vahelise piiri ületamine

⁴⁰ *Moltmanni poliitiline teoloogia on lootuse teoloogia, risti teoloogia, pneumatoloogia, ekklesioloogia, loomisõpetus, kolmainusõpetus ja eshatoloogia. Teisisõnu, poliitiline teoloogia ei ole eraldi teema, vaid kõike läbiv mõde ja keel.* (Tõlge: autor)

Bewusstsein der politischen Relevanz jeglicher Theologie. Jede Theologie ist auf ihre eigene Weise politische Theologie.“ (Moltmann, 1984: 9) Rasmusson võtab kokku, et „Moltmanni jaoks on poliitiline teoloogia fundamentaalteoloogiline või hermeneutiline kategooria. Igal teoloogial on teadlik ja alateadlikud poliitilised funktsioonid. Poliitilise teoloogia sihiks on luua selgust ning analüüsida neid funktsioone kriitiliselt.“ (Rasmusson: 47) Nii võib kokkuvõtvalt väita, et Moltmanni poliitiline teoloogia on horisontaalne, kõiki teoloogiaid puudutav.

Jürgen Moltmann, sündinud 1926. aastal Hamburgis, on Metzi kaasaegne. Ka Moltmanni puhul on tema teoloogiale tooniandvaks tema kogetu II MS, kus ta lennuväe abijõuks (Flakhelfer) saadetuna sattus brittide kätte sõjavangi. Ta oli tunnistajaks oma koolikaaslase surmale ning ütleb selle kohutava elamuse kohta, et see oli esimene kord, kui ta Jumala järele kisendas. (Jürgen Moltmann) Oma teost poliitilisest teoloogiast alustab sedastusega kannatusest, süüst ning lootusest paremasse tulevikku, „*Wir sind durch die Leiden dieser Zeit betroffen. Wir sind durch die Schuld der Vergangenheit bedrückt. Wir hoffen auf zukünftige bessere Zeiten.*“⁴¹ Ta viitab Auschwitzi ajaloolisele taagale „*Deutschland im Spiegel von Auschwitz*“, ning antud hetkel maailmas aset leidvatele kannatustele. (Moltmann, 1984: 11) Tema enda isiklikust kannatusekogemuses, Shoah õudused ning jätkuvad inimkonnakannatused on olulised mainida, et saadaks aru, miks on tema jaoks poliitilise teoloogia puhul eriti oluline tõsta esile vaeste ja tagakiusatute eest seismine.

Nii nagu Bonhoeffer ja Metz, otsib ka Moltmann vastust tõelisest „Sitz-im-Leben“. (Moltmann, 1984: 12) Rasmusson ütleb Moltmanni teoloogia kohta, et „*teoloogia peab suutma näidata kristluse relevantsust käesolevas ajahetkes.*“ (Rasmusson: 43) Ta tsiteerib Moltmanni: „*Kristliku teoloogia ülesanne on siduda kristlik traditsioon ja sõnum kriitiliselt ja terapeutiliselt tänapäevase olukorraga, sest ainult nii saab ta edastada kristlikku traditsiooni usust, armastusest ja lootusest. See "vahendamine" nõuab nii kohanemist kui ka vastu vaidlemist. Teoloogia peab aktsepteerima maailma muutunud olusid, et neid omakorda muuta rahu, õigluse ja loodu elu suunas.*“ (Rasmusson: 43; Moltmann, *Theology of Today*) Need seisukohad on lähedased Metzi omadele, kes pidas samuti oluliseks ühiskondlikke arengute üle reflekteerimist kirikus ning loovas-kriitilises dialektilises suhtes olemisest ühiskonnaga. Samuti on see lähedane Metzi hermeneutilise probleemi asetusega teooria ja praktika, usust arusaamine ja ühiskondliku praktika omavahelisele suhtele. Siit on

---

⁴¹ *Meid mõjutavad selle aja kannatused. Meid painab mineviku süü. Me loodame, et tulevad paremad ajad.* (Tõlge: autor)

väga loogiline jätkata Moltmanni enda sõnadega, et „*poliitiline teoloogia algab poliitilise ning praktilise olukorra analüüsiga, milles teoloogiale mõeldakse, selle üle arutatakse ning seda levitatakse.*“ (Moltmann, 1984: 9)

II MS järgses lootusetuses, leiavad nii Metz kui Moltmann inspiratsiooni neomarksistliku filosoofi Ernst Blochi mõttekäikudest. Moltmann ütleb, et nii tema lootuse teoloogia, kui ka poliitiline teoloogia on leidnud ainest Blochi ideedest. (Moltmann, 1984: 32) Lootuse teoloogia on Moltmanni kõige tuntum teos ja kõige tuntum teoloogia, Rasmusson loeb selle ka üheks 20.sajandi teise poole kõige mõjukamaks teoloogiliseks teoseks. (Rasmusson: 62) Rasmusson toob välja, et „*Moltmann näeb oma teoloogiat „messiaanliku teoloogiana“, milles väljendub tema teoloogia eshatoloogiline iseloom ning selle kese Jeesus Kristuse ajaloos.*“ (Rasmusson: 61) Moltmann ütleb oma poliitilises teoloogias, et iga sõnumi ja mõju saab koondada messiaanliku lootuse mõiste alla. (Moltmann, 1984: 156)

Lootuse teoloogia üritab Moltmann Rasmussoni sõnul luua universaalselt olulist lubaduse ja lootuse teoloogiat. (Rasmusson: 62) „*Lubadus, mis räägib millestki, mida veel ei ole, avab tuleviku* (vrdl. Metz diskursus tulevikust, Metz: 77). *Jumala lubadused ei asetse ajaloos, vaid Jumalas ning Jumala ustavuses. See on Moltmannile oluline, sest see tähendab esiteks, et töötatud tulevikku ei saa tuletada olemasolevast tegelikkusest. Jumala lubadus räägib millestki, mida ei ole, mis tähendab, et see on antud tegelikkusega vastuolus. Ning teiseks, kuivõrd need lubadused põhinevad Jumala ustavusel, siis puudub vajadus need paindumatuteks skeemideks muuta.*“ (Rasmusson: 63) Siin väljendub Moltmanni teoloogias taas sarnasus Metziga, ta põhjendab teoloogiliselt, miks kirik, kristlus ei saa jääda kinni rigiidsetesse doktriinidesse, vaid peab olema avatud ning mõtestama end aina uuesti vastavalt muutuvatele aegadele, silmas pidades lootust Jumalariigi tulemisest.

Messiaanliku teoloogia olulisus Moltmanni teoloogias sai mainitud antud peatüki alguses. Rasmussoni viitab, et „*Ülestõusmist võib näha kui Jumala eshatoloogilise uue loodu töötuse kinnitamist ja kehtima panemist (In-Kraft-Setzung). See Jeesuse Kristuse ülestõusmisest tuleneva uue loodu töötuste jõustamine annab inimestele jõudu ja julgust elada ja tegutseda maailma rõhumise ja kannatuste vastu.*“ (Rasmusson: 63-64). Sellega antakse inimesele ühelt poolt elu sisu lootuses tulevikku, aga ka aktiivne roll oma siinses, praeguses elus kristlikus solidaarsuses. Moltmann ütleb selgesti, et tuleb käia Kristuse jälgedes, tegutsedes ligimesearmastusest lähtudes, mitte kannatlikult käed rüpes uut aega oodates. Tema jaoks seisneb just selles ka kristluse uudsus, selles aktiivses tegevuses, mitte passiivses lootuses. *Das Neue des christlichen Glaubens besteht darin, dass er den*

*Menschensohn und sein Reich nicht mehr am Ende der Leidensgeschichte der Menschheit nur erwartet, sondern mitten in dieser Leidensgeschichte in dem durch Leiden siegenden Christus diese ferne Zukunft Gegenwart werden sieht. Darum liegt der Praxisbezug der christlichen Hoffnung auf Jesus den Menschensohn nicht mehr nur im geduldigen Ausharren bis ans Ende, sondern schon hier in der Nachfolge des sich entäußernden Menschensohns und in der weltverändernden Liebe zum entfremdeten Menschen.*⁴² (Moltmann, 1984: 118)

*Eine christliche „politische Theologie“ will die Christen als Christen dorthin bringen, wo sie von dem Gekreuzigten erwartet werden. [...] Der Brennpunkt der christlichen Hoffnung ist nicht einfach die offene Zukunft, sondern die Zukunft der Hoffnungslosen.*⁴³ (Moltmann, 1984: 69) Siin tsitaadis väljendub selgelt solidaarsuse imperatiiv, kristliku lootuse kese on lootusetute tulevikus. Moltmann rõhutab, et kiriklikud inistitutsioonid ei saa jääda ühiskonnapoliitilisse neutraalsesse tsentrumisse ning armastuse erapoolikkust üksikisikust kristlase kanda jätta. Ta rõhutab solidaarsust ohvritega, nende eest seismist ning Bonhoefferi vaimus „die Kirche der „anderen“ olulisust ning viitab 1 Kor 1, 26-28. Sealjuures peab ta oluliseks rõhutada, et eesmärk ei ole usku politiseerida ega asendada humanismiga. (Moltmann, 1984: 65, 68-69) Adams rõhutab, et „Moltmanni jaoks ei piisa sellest, et Jumalat teadvustatakse kui tagakiusatute ja vaeste Jumalat, vaid kristlased peavad tegema konkreetseid otsuseid ning toob välja, et Moltmann pakub viit valdkonda, kus tegudele asuda: vaesus, institutsionaalne vägivald, rassism, keskkond ning inimestes kasvav tunnetus, et elu on mõttetü.“ (Blackwell: 233) Moltmanni enda jaoks ei tähenda solidaarsus mingit abstraktset mõtet, vaid ta näeb selles ühiskonnaelu praktilist raamistavat printsiipi. *Die Solidarisation der Menschen in verschiedenen Nationen, Religionen und Ideologien und die Demokratisierung ihres politischen, sozialen und kulturellen Zusammenlebens sind nicht Visionen einer heilen und vollendeten Welt, sondern praktische Ideen für den Weg einer gemeinsamen Geschichte.* (Moltmann, 1984: 108)

Uus poliitiline teoloogia sündis Tunnistuskiriku vastupanust, mis sai alguse kriitikast kiriku funktsioonide kriitikas tolle hetke tingimustes ning kiriku funktsioonide ümberhindamisest, ütleb Moltmann. (Moltmann, 1984: 152) Ta jätkab, et siin peitub

---

⁴² *Uus kristliku usu puhul on see, et see ei oota Inimese Poega ja tema kuningriiki pelgalt inimkonna kannatuste ajaloo lõpus, vaid näeb keset seda kannatuste ajalugu, kus Kristus võidab kannatuse, seda kauget tulevikku muutumas olevikuks. Seetõttu ei seisne kristlik lootus Jeesusesse, Inimese Poega praktiline väljendus ainult kannatlikus lõpuni vastupidamises, vaid juba siin, ennast andva Inimese Poja järgimises ja maailmamutvas armastuses võõrandunud inimeste vastu..*

⁴³ *Kristlik "poliitiline teoloogia" tahab viia kristlased kristlastena sinna, kus Ristilöödu neid ootab. // Kristliku lootuse keskmes ei ole lihtsalt avatud tulevik, vaid lootusetute tulevik. (Tõlge: autor)*

ühiskonnaga suhestuv teoloogia, milles on osalised nii evangeelne kui katoliku teoloogia, muutes selle konfessioonideüleseks. Moltmann toob välja, et poliitiline teoloogia kasutab marksistlikku religioonikriitikat, mille eesmärgiks ei ole muuta küsitavaks sisu, vaid vormi. „*Es wird nicht mehr theoretisch gefragt, ob eine theologische Lehre wahr oder falsch ist, sondern nur noch praktisch geprüft, ob sie bedrückend oder befreiend, entfremdend oder humanisierend wirkt.*“ (Moltmann, 1984: 153) Ta jätkab, et sellest tulenevalt peab teoloogia alati ka oma praktilise rolli üle kriitiliselt järele mõtlema, äratama selle poliitilise teadlikkuse igas kristlikus teoloogias. *Politische Theologie ist keine neue Dogmatik, sondern will fundamental-theologisch das politische Bewußtsein jeder christlichen Theologie erwecken. Politische Theologie will nicht politische Fragen anstatt dogmatischer zu Zentralthemen der Theologie machen, sondern umgekehrt bis in die politischen Funktionen der Dogmatik hinein christlich sein.*⁴⁴(Moltmann, 1984: 153)

Tulles tagasi Moltmanni messiaanliku teoloogia juurde, on tarvis märkida, et see mängib kesksel rollil ka tema poliitilises teoloogias, kus Jumala tulevikku ning pääste on ära tuntav ning saab tõeliseks vaid selles vaeses, põlatud, ristilöödud Jeesuses. *Das aber bedeutet: durch sein Leiden befreit er die Leidenden; durch seine Ohnmacht gewinnt er Macht in der Welt; durch seine Gottverlassenheit bringt er Gott zu den Verlassenen; durch seinen Tod schafft er den zum Tode verurteilten Heil*⁴⁵.(Moltmann, 1984: 157) Siit edasi viitab ta poliitilise teoloogia horisontaalsele olemusele ka selles, et see on ka eshatoloogilise teoloogia imperatiiv. *Seepärast viib kristlik lootus väljakutsetesse, vastuoludesse ja kannatustesse ning saab ainult selles võitluses, mitte selle kõrval ja ka mitte selle eest põgenedes, kindla võidu. Järelikult peab iga tõeliselt eshatoloogiline teoloogia muutuma poliitiliseks teoloogiaks, s.t ühiskonnakriitiliseks teoloogiaks.* (Moltmann, 1984: 159) Siin tuleb hästi välja ka Moltmanni taotlus, et kristlase, kiriku roll on olla ligimesearmastuses ühiskondlikult osavõtlik.

Kristlusest tõukuv inimõiguste ülimuslikkus

Toon selle eraldi välja, kuivõrd siin tõstatub kõige selgemini kristluse universaalsusprintsiiip ning solidaarsusprintsiiip. Moltmanni jaoks *seisneb Jumala erilise ajaloo universaalne*

---

⁴⁴ Poliitiline teoloogia ei ole uus dogmaatika, vaid tahab fundamentaal-teoloogiliselt üles äratada iga kristliku teoloogia poliitilise teadvuse. Poliitiline teoloogia ei taha muuta poliitilisi küsimusi dogmaatiliste asemel teoloogia keskseks küsimuseks muuta, vaid pigem dogmaatika poliitiliste funktsioonideni kristlik olla. (Tõlge: autor)

⁴⁵ See aga tähendab: oma kannatuste kaudu vabastab ta kannatajad; oma jõuetuse kaudu saab ta maailmas võimu; oma hüljatuse kaudu toob ta hüljatud Jumalale; oma surma kaudu toob ta surma mõistetutele pääste. (Tõlge: autor)

eeldus Iisraeliga ja kristlusega selles, et Jumal, kes neid vabastab ja lunastab, on kõigi inimeste ja asjade Looja. (Moltmann, 1984: 168) Ta jätkab mõttega, et inimõigused väljendavad Jumala õigust inimesele kui oma näo järgi loodule, millest ma järeldan, et tema jaoks tuleneb inimõiguste ülimuslikkus just sellest, „*die Menschenrechte auf Leben, Freiheit, Gemeinschaft und Selbstbestimmung spiegeln das Recht Gottes auf dem Menschen wider, weil der Mensch in allen Lebenszügen, als Mensch mit den Menschen und als Geschöpf mit der Schöpfung, zum Ebenbild Gottes bestimmt ist.*“⁴⁶ (Moltmann, 1984: 169) Siin peitub tema jaoks ka igasuguse ülemvõimu demokraatliku põhimõtte printsiip, valitsejaid ning valitsetavaid tuleb võrdväärseks ja ühena kui „Inimene“ näha. (Moltmann, 1984: 169) Moltmann legitimeerib ka vastuhaku, vastuhakukohustuse ligimese kaitseks. (Moltmann, 1984: 170) Et vältida süüdistusi suunas, et see justkui viib iga inimese valitsejaks tõusmisele, rõhutab Moltmann, et individuaalsed ning sotsiaalsed inimõigused kuuluvad kokku, üks ei tõuse üle teise, vaid neid peab alati mõistma vastastikusel toimimises, lisades, *et inimese vabadus saab aset leida vaid vabas ühiskonnas ning vastupidi vabaühiskond inimese vabaduses.* (Moltmann, 1984: 171)

Lõpetan ühe Moltmanni tsitaadiga, mis sobib hästi järgmist empiirilist osa sisse juhatama, tuues välja vastutuse tuleviku ees siin olevikus: „*Es gibt keine Menschenrechte in der Gegenwart ohne das Recht auf Selbstbestimmung und die eigene Verantwortung vor der Zukunft, denn der Mensch lebt persönlich, kollektiv, ökonomisch und ökologisch in Zeit und Geschichte.*“⁴⁷ (Moltmann: 174)

---

⁴⁶ Inimõigused elule, vabadusele, kogukonnale ja enesemääramisõigusele peegeldavad Jumala õigust inimesele, sest inimene on kõigis eluvaldkondades, nagu inimene koos inimesega ja olend koos looduga, määratud olema loodud Jumala näo järgi. (Tõlge: autor)

⁴⁷ Kaasajal ei ole inimõigusi ilma enesemääramisõiguseta ja isikliku vastutusega tuleviku ees, sest inimene elab isiklikult, kollektiivselt, majanduslikult ja ökoloogiliselt ajas ja ajaloos. (Tõlge: autor)

3. Evangeelne Kirik Saksamaal – kristlastena maailmas

3.1. Sissejuhatus

Evangeelne Kirik Saksamaal on käinud pika tee natsionaalsotsialistliku totalitarismi toetamisest, Shoah'le aktiivselt ja passiivselt kaasa aitamisest tänase hetkeni, kus nad on võtnud endale rolli olla ühiskonnas nähtavad, aktiivsed. See kollektiivse süü küsimus ja selle saatev vari tänaseni paneb minu arvates kirikut, osaduskirikuid ja ka tavalisi koguduseliikmeid endalt pidevalt küsima, kas nad käituvad ja tegutsevad päriselt Kristuses, selles lootuses ja tulevikuootuses.

Siin ära toodud kiriku enda mõtestamine ja erinevate teemade käsitus ja vastused, ühiskondlik aktivism on aastatepikkuste arutelude, vaidluste, konfliktide tulemus. Kui võtta ühe lausega kokku eelnevalt kirjeldatud poliitiline teoloogia Bonhoefferi, Metzji ja Moltmanni näitel, siis võiks öelda, et Jumala riigi ootuses, lootuses on imperatiiv käituda maailmas käies Kristuse jälgedes, levitada tema sõnumit, mis on universaalselt mõeldud kõigile inimestele ning väljendub praktiliselt ligimesearmastuses ja solidaarsuses eriti nende inimestega, kes kannatavad. Ma leian, et EKD puhul väljendub see nii nende seisukohtades kui praktilises tegevuses. Nad on kriitilises dialektilises suhtes ühiskonnaga, esitades väljakutseid nii poliitikale, poliitikutele kui laiemale üldsusele. Nende *Sorge* (mure) für die Zukunft, nii inimeste koosseksistentis siin maailmas kui keskkonna osas on tõeline ning nad tahavad kanda seda vastutust tulevase Jumala riigi osas.

3.2. Tulevikule avatud kirik⁴⁸

Kui võtta aluseks eshatoloogia ning kristluse roll käia Kristuse jälgedes siin maailmas, siis võiks väita, et EKD Leitidee, juhtmõte „Kirche ist Zukunft“⁴⁹ kannab endas poliitilise teoloogia kahte põhielementi – EKD pilk on sihitud tulevikku Jumala riigis, samal ajal on ta selgelt sedastanud oma Sitz-im-Leben⁵⁰ võttes esiteks aktiivselt osa ühiskonnas tõstatuvates debattides, käies kaasas muutustega ning leida neile kristluses teoloogilised vastused, ning samal ajal olla organisatoorselt ning struktuurselt samuti ajaga kaasas käiv, sisemiselt demokraatlik. On väga selge seos ka Barmeni avaldusega, mis eeldab muutusi ka kiriku sees.

„Die Botschaft von der Liebe Gottes steht im Zentrum der evangelischen Kirche: Glaube zu leben und weiterzugeben, macht sie aus. In einer sich wandelnden, durch

⁴⁸ <https://www.ekd.de/kirche-ist-zukunft-58566.htm>

⁴⁹ Kirik on tulevik

⁵⁰ Koht maailmas, elus

*Digitalisierung, Pluralisierung und Individualisierung geprägten Gesellschaft gelingt das nur, wenn sich auch die Kirche verändert. Sie muss offen, flexibel und zeitgemäß organisiert sein. Dafür will die Evangelische Kirche in Deutschland (EKD) organisatorisch und strukturell neue Impulse setzen. Diese Impulse betreffen unterschiedliche Bereiche kirchlichen Lebens. Sie laden ein zu einer offenen Diskussion und sollen einen Wandel ermöglichen, der als fortwährender, flexibler und partnerschaftlicher Prozess die gesamte evangelische Kirche umfasst.*⁵¹ (Kirche ist Zukunft: lõik 1)

Tulevikule avatud kirik kutsub üles usule – „Kirche soll Mut machen, dem Glauben Raum im eigenen Leben zu geben und ihn weiterzutragen“ - kirik peab julgustama oma elus usule kohta leidma ning seda usku edasi andma. (Zum Glauben: lõik 3) Tulevikule avatud kirik kutsub üles seda usku koos elama. Siin tuleb tugevalt esile solidaarsuse printsiip – „Gemeinsam christlichen Glauben zu leben heißt für andere da zu sein. Deshalb setzt sich die evangelische Kirche an vielen Stellen und auf unterschiedliche Weise ganz praktisch ein für die Schwachen, Ausgegrenzten und Bedrohten und Verletzten, für Frieden und Gerechtigkeit: vor Ort in den Gemeinden, auf Landes- und Bundesebene ebenso wie international“ – „Üheskoos kristlikus usus elamine tähendab teiste jaoks olemas olemist. Seetõttu seisab evangeelne kirik erinevates aspektides ning erineval moel ka väga praktiliselt nõrkade, tõrjutute, rõhutute ja haiget saanute eest, rahu ning õigluse eest: nii kogudustes, kohalikul ja riiklikul tasandil ning ka rahvusvaheliselt“. (Gemeinsam: lõik 2) EKD on nii sõnades kui tegudes võtnud endale aktiivse ühiskondliku rolli rahu ning õigluse edendamisel. See järgib väga nii Moltmanni kui Metz'i poliitilise teoloogia vaimu, just selles valmiduses seista sotsiaalse õigluse eest.

Kõige poliitilisem on sedastus, et tulevikule avatud kirik võtab avalikult sõna, ei pelga vaidlusi ja vastandusi. Siin ei ole tegu pelgalt inimestevahelise solidaarsusega, vaid poliitilise solidaarsusega, mis tõukub poliitilisest teoloogiast ning vajadusest rääkida nende nimel, keda rõhutakse. Ning tehes seda kristluses ning kuulutades kristlikku usku. „Die evangelische Kirche ist überall dort aktiv, wo diskutiert, gerungen und gestritten wird. Sie bezieht Stellung zu gesellschaftlich intensiv diskutierten Fragen. Und macht

---

⁵¹ *Evangeelse kiriku keskmes on sõnum Jumala armastusest: usus elamine ja selle edasiandmine on selle sõnumi kese. Muutuvas ühiskonnas, mida iseloomustab digitaliseerumine, pluraliseerumine ja individualiseerumine, saab see õnnestuda ainult siis, kui ka kirik muutub. Kirik peab olema avatud, paindlik ja kaasaegselt korraldatud. Selleks tahab Evangeelne Kirik Saksamaal (EKD) anda uusi organisatsioonilisi ja struktuurilisi impulsse. Need impulsid puudutavad erinevaid kirikuelu valdkondi ning kutsuvad üles avatud arutelule ja peaksid võimaldama muutust, kui pidevat, paindlikku ja partnerlusel põhinevat protsessi, ning mis hõlmab evangeelset kirikut kui tervikut. (Tõlge: autor)*

dabei deutlich, worin ihre Überzeugungen und Positionen wurzeln: im christlichen Glauben. Aus dem Glauben an Jesus Christus heraus tritt die evangelische Kirche für Menschenwürde und Menschenrechte ein und macht sich stark für Freiheit und Gerechtigkeit, Frieden und die Bewahrung der Schöpfung. In seinem Namen kritisiert sie totalitäre und menschenverachtende Positionen und setzt sich für ein soziales Miteinander ein“ – „Evangeelne kirik on aktiivne kõikjal, kus arutatakse, piike murtakse ning vaieldakse. Ta võtab seisukoha ühiskonnas intensiivselt arutatud küsimustes. Ning näitab seejuures selgelt, et tema tõekspidamised ja seisukohad tulenevad kristlikust usust. Lähtudes usust Jeesusesse Kristusesse, seisab evangeelne kirik inimväärikuse ja inimõiguste eest ning võitleb vabaduse ja õigluse, rahu ja loodu⁵² hoidmise nimel. Kirik kritiseerib Jeesuses Kristuses totalitaarseid ja ebainimlikke seisukohti ning seisab hea sotsiaalse kooseksistentsi eest.“ (Öffentlich: lõik 1-2)

Tulevikule avatud kirik on suunatud koostööle kiriku kui institutsiooni korraldamises. „Gemeinsamkeit macht stark“ – koos ollakse tugevamad. Ühest küljest on järjest suurem vajadus oma tegevust tõhusamaks muuta, sest rahalisi vahendeid jääb vähemaks. Aga olulisem punkt siinkohal puudutab sisulist koostööd ning soovi suurendada ühisosa. Selleks nähakse vajadust muuta hierarhiat horisontaalsemaks ning vähendada bürokraatiat ning topeltstruktuure. Ka digitaliseerimises nähakse võimalust paremaks võrgustumiseks ning efektiivsemaks asjaajamiseks. (Kirche Gestalten)

Tulevikule avatud kirik tegutseb ka digitaalselt ning näeb selles võimalust jõuda enamate inimesteni, neid inimesi kokku tuua ja üheskoos kristlikus usus elada. Väärtust nähakse nii selles, et digitaalne keskkond võimaldab nii jumalateenistusi pidada, kui ka üksteise jaoks olemas olemises ning oma usu levitamises. (Kirche digital) Digikeskkond võimaldab tegeleda ka kaasamisega, näiteks Instagramis uurida, milline peaks olema tuleviku kirik. Ühes vastuses on väga ilusasti öeldud, et kirik peab pakkuma vastukaalu „pelgalt kõnelevale poliitikale“ (*redende Politik*), et muutusi tuua, tuleb ise käed külge lüüa. (Umfrage auf Instagram: lõik 1)

Poliitilise hetkena tuleb digitaalse kiriku ilmalikus kontekstis sisse seisukoht – „Die evangelische Kirche tritt auch im digitalen Raum für einen respektvollen Umgang miteinander ein und setzt sich ein gegen Hass und Hetze, Fake News und Manipulation“. – „Evangeelne kirik seisab ka selle eest, et digitaalses keskkonnas suhtutakse üksteisse austusega ning seisab vastu viha ja vaenu õhutamisele, valeuudistele ning

---

⁵² Siin on mõeldud loodut kui loodust, kui maailma, meie maist elukeskkonda.

manipulatsioonile.“ (Kirche digital: lõik 2) Kui mõelda tagasi ajaloolisele kontekstile, siis natsionaalsotsialistliku Saksamaa tõus sai väga tugeva tõuke just viha ja vaenu õhutamisesest, valede levitamisest – läbi propaganda ja oskuslike oraatorite muutus see salongikõlbulikuks. Sellega peab arvestama, kui taaskord kritiseeritakse saksa konteksti, mis justkui sõnavabadust piirab. Minu isiklikust seisukohast ei ole tegemist piiramise, vastupidi hoopis inimväärikust austava arutelu ruumi võimaldamisega. Ning veel ühe isikliku märkusena, tahaksin väljendada kurvastust, et EELK liikmete, ka kirikuõpetajate hulgas on neid, kes käivad just digitaalses keskkonnas oma viha, misogüüniat ja vaenu välja elamas ning et EELK vähemalt avalikult selle vastu ei astu.

Ning viimaseks teemaks tulevikule avatud kiriku all on soov võimaldada kõigile koguduseliikmetele erinevates formaatides kirikuelus kaasa löömist. Anda neile võimalus tulla oma ideede ning projektidega. Ning samuti olla avatud ka nendele, kes ei ole koguduse liikmed, aga kes on kirikule lähedalseisvad ning tahaksid samuti kaasa lüüa. Taoline rohujuuretasandi avatus koosloomele ja koostegutsemisele loob eeldused, et need inimesed pigem jäävad kirikuga seotuks ning seeläbi on kirikul võimalik täita oma esmast rolli kristliku sõnumi edasiandmisel ning ühiskonnas võimendamisel. (Freiraum: lõik 1-3)

3.3. Ühiskondlikud teemad

3.3.1. Inimõigused

Inimõiguste eest ning ebaõigluse ja rõhumise vastu seismine on EKDs keskne. See on horisontaalne teema, mis puudutab otseselt enamikku ühiskondlikke teemasid, sh. siin allpool ära tooduid. EKD peab seda kiriku ülesandeks kaitsta inimõigusi, kus neid rikutakse või küsitavaks muudetakse. Teoloogiliselt on inimõigused argumenteeritud läbi Gen 1, 27, mis loob aluse inimese jumanäolisuse printsibist ning Lk 10, 27 tulenevast ligimesearmastuse kohustusest. (Menschenrechte: lõik 1) Sellega on loodud alus kristliku sõnumi kuulutamiseks läbi inimõiguste. Inimõiguste tunnustamise läbi kohaldub universaalsusprintsip, inimõigused kohalduvad universaalselt ja jagamatult kõigile inimestele. Ligimesearmastusest solidaarsusprintsip selle kõige laiemas mõttes. See loob selge aluse ühiskonnast aktiivseks osavõtuks, ei saa jääda passiivseks pealtvaatajaks. Poliitilise teoloogia põhimõtete järgi, kõik Kristuses Kristuse sõnumit kuulutades, tulevasele Jumalariigile lootes.

Tulenevalt Saksamaa ning ka EKD enda ajaloolisest taagast, nähakse oma tegevuses erilist kohustust seista vastu rassismile, võõravihale, parempopulismile ning paremäärmuslusele. „*Die EKD arbeitet gegen rechtspopulistische, rechtsextreme,*

*rassistische, minderheitenfeindliche und völkisch-nationalistische Einstellungen. Grenzen zwischen Menschen verschiedener Herkunft zu überwinden, ist seit den ersten Anfängen Kennzeichen christlichen Glaubens und christlicher Kirche.*⁵³ EKD rõhutab, et seisab koos teistega loova, avatud, tolerantse ning õiglase, võõrandamatul inimväärikusel põhineva ühiskonna eest. Oma tegevuses keskendutakse ühest küljest rassistlike ning paremäärmuslike tendentside vastu seismisele nii sõnas kui tegudes ning teisalt dialoogile erinevate inimgruppide ja inimeste vahel, pakkudes turvalist ning avatud ruumi jagamiseks ning üksteiselt õppimiseks.⁵⁴ (Kirche gegen: lõik 2) Väga oluliseks võib siin kohal pidada seda loovat hetke, mida kirik aktiivselt ühiskonnas elab ning tagant tõukab. Selles väljendub keskne poliitilise teoloogia mõte kirikust, kui siinses maailmas (in-der-Welt-sein) aktiivselt Kristuse sõnumis tegutsevast institutsioonist.

Praktilisi tegevusnäiteid: liikmeskirikute ühendused ja projektid – Kirche stärkt Demokratie (Kirik võimestab demokraatiat), Bündnis Kirche für Demokratie und Menschenrechte (Ühendus: Kirik, mis seisab Demokraatia ja Inimõiguste eest), Zentrum Gesellschaftliche Verantwortung (Ühiskondliku vastutuse keskus); Netzwerk antisemitismus- und rassismuskritische Religionspädagogik und Theologie (Antisemiitlikriitilise ning rassismikriitilise religioonipedagoogika ja teoloogia võrgustik); Bundesarbeitsgemeinschaft Kirche und Rechtsextremismus (riigitasandi tööriühm „Kirik ja paremäärmuslus“); tehakse uuringuid ning kampaaniad, mis on suunatud nii oma liikmetele kui laiemale üldsusele.⁵⁵

3.3.2. Rändetemaatika

Üks ka selle töö jaoks fooni loonud hetk oli aastal 2015, kui oli alanud rändekriis. See, mida ma nii meedia vahendusel kui vahetult Saksamaal kogedes nägin, jättis mulle nähtavasti eluks ajaks kustumatu mulje sellest, mis on võimalik, kui tahta. Sarnane emotsioon tekkis eelmisel aastal, kui eestlased kõike muud kõrvale jättes asusid ukrainlasi abistama ja neid vastu võtma. 2015. aasta kontekstis tahaksin küsida küsimuse, kas kristlane oma abikäe ulatamises teisele tema hädas ja vaevas, tohib küsida kõige pealt usutunnistust ja siis ehk veel mõnd sobivat defineerivat tunnistust. Nimelt EELK sedastus, et pagulasi ollakse valmis vastu võtma, aga praktilistel põhjustel pigem usukaaslasi, sest neid on lihtsam

---

⁵³ EKD seisab aktiivselt parempopulistlike, paremäärmuslike, rassistlike, vähemuste vaenulike ning etno-natsionalistlike seisukohtade vastu. Erineva päritoluga inimeste vaheliste eraldusjoonte ületamine, on olnud kristlikule usule ja kristlikule kirikule iseloomulik selle algusest peale. (Tõlge: autor) <https://www.ekd.de/kirche-gegen-rechtspopulismus-und-rechtsextremismus-49866.htm>

⁵⁴ <https://www.ekd.de/kirche-gegen-rechtspopulismus-und-rechtsextremismus-49866.htm>

⁵⁵ <https://www.ekd.de/kirche-gegen-rechtspopulismus-und-rechtsextremismus-49866.htm>

integreerida. (EELK: lõik 5-6) Kus on siin universaalse armastuse, solidaarsuse, Kristuses käimise printsiip? Kuidas näeb seda aga EKD.

Solidaarsusele üles kutsumine, põgenike abistamine, rändeteemadest kõnelemine, inimsaatuste üle muret tundmine, valjuhäälselt poliitikate nõudmine, kriitika nende suunas, kes inimväärikust ei taga, inimõigused ja ränne – see on vaid pisku sellest, mis EKD-l seoses rändetemaatikaga südamel on. (Migration; Flucht) 2021. aastal avaldati koos saksa katoliku kirikut esindava Deutsche Bischofskonferenzi ning koostöös saksa kristlike kirikute töörühmaga (Arbeitsgemeinschaft Christlichen Kirchen in Deutschland) 215 leheküljeline ühistekst, inimväärikusest rändes. Piibelik-teoloogilistele arusaamadele, sotsiaal-eeetilistele mõtisklustele ja kiriklikele kogemustele tuginev kirikute ühine sõna näitab selle teema keerulisi seoseid ja annab orientatsiooni rände inimlikuks kujundamiseks. (Migration) Rännet tematiseerides on EKD-s kõige aluseks ligimesearmastus ning solidaarsus inimestega, kes erinevatel põhjustel on olnud sunnitud põgenema ning ligimesearmastusest tõukuv kristlik kohustus ulatada neile inimestele abikäsi. Ning kehtivaks on universaalsusprintsiip, kõigile abivajajatele ulatatakse abikäsi, usutunnistus ei mängi rolli. Küsimus „kas“ või „kristlased kõigepealt“ ei tõstatu. Kollektiivsete printsiipide valguse nähakse ka seda inimest, kes oma unikaalsuses väärrib inimväärikat kohtlemist ning kristlikku ligimesearmastust. Piiskob Christian Stäblein, EKD eestkõneleja rändeteemadel (Flüchtlingsbeauftragter) sõnadega: „*Flüchtlinge sind Menschen, keine Zahlen. Sie alle haben einen Namen und eine individuelle Geschichte. Sie alle haben Eltern, Freunde und Verwandte*“.⁵⁶ (Bischof: lõik 1)

Näiteid erinevatest tegevustest: praktiline toetus Vahemerel aset leidvatele tsiviilpäästemissioonidele; võetakse sõna tagasisaatmiste vastu; kritiseeritakse riike, kus põgenike tingimused ei vasta vajalikele tingimustele; loodi võimalus pakkuda Ukrainast pärit naistele ning emadele psühholoogilist nõustamist; vähem kui kuu pärast sõja algust Ukrainas, kutsus EKD üles moodustama riigikantsleri juurde kriisistaapi, et inimväärikalt põgenikke vastu võtta.⁵⁷

3.3.3. Kliima ja keskkond – #klimagerechtwerden⁵⁸

Keskkonna ja kliimateemade osas on EKD viimasel paaril aastakümnel olnud väga vokaalne, nõudes keskkonnasäästlikku poliitikat ning rohelist üleminekut ning pidades seda

---

⁵⁶ *Põgenikud on inimesed, mitte numbrid. Neil on nimi ja oma isiklik lugu. Neil kõigil on vanemad, sõbrad, sugulased.* (Tõlge: autor)

⁵⁷ <https://www.ekd.de/flucht-und-integration-10884.htm>

⁵⁸ Kliimaõigluse saavutamine

oluliseks teemaks nii kristluses kui kirikus. 2022. aasta novembris toimunud sünodil võeti vastu ka ametlikud EKD seisukohad kliimapoliitika osas. Dokumendis „*Frieden – Gerechtigkeit – Bewahrung der Schöpfung*“⁵⁹ nähakse kliima kaitsmist ja jätkusuutlikku arengut osana rahust.⁶⁰ EKD tunnistab oma puudusi ning näeb võimalust tulevikku paremini kujundada, viidatakse 2021. aastal võetud kohustusele panustada kliimanetraalsuse saavutamisse. Väga selgesõnaliselt tuuakse välja vastutust looduse, meie elukeskkona ees, Jumala loodu ees. Vastutust seda kaitsta ja hoida. Annette Kurschus, EKD Nõukogu eesistuja sõnastab selle vastutuse, milles sisaldub nii universaalsusprintsii – Jumala loodu on kõigile -, solidaarsus printsii – hool ja lootus tulevaste põlvkondade suunal, kui ka üleskutse tegudele: „*Wir glauben, dass Gott die Welt erschaffen hat. Alles Leben auf der Erde ist uns geschenkt, es gehört uns nicht. Die Schöpfung ist für alle da. Sie zu schützen und zu bewahren auch für kommende Generationen, ist unsere Aufgabe.*“ // „*Die Klimakrise fordert unseren Glauben und unser Handeln. Es braucht klare Worte, entschlossene Hoffnung und tätige Umkehr und es braucht sie jetzt!*“⁶¹ (Kurschus: lõik 4) Poliitilise teoloogia püüe olla aktiivselt selle maailma osa Kristuses, tuleb siin väga selgelt esile.

Näiteid praktilistest väljundidest: liikumine Churches for Future; Klima-Kollekte – EKD sihtasutus, mis annab nõu, kuidas CO2 jalajälge vähendada; kliimakriis ja vaesus; palverännak kliimaõigluse nimel; kliimapaast.⁶²

3.3.4. Ehe für alle – abieluvõrdsus

Juhin esmalt tähelepanu, et debatt, mis viis 2017. aastal Saksa parlamendis abieluvõrdsuse vastuvõtmisele oli sõnastatud „Ehe für alle“ – abielu kõigile. Avalikus ruumis peetavate arutelude puhul on väga oluline ka sõnastus, millel on jõud polariseerida või siis erinevad osapooled kokku tuua. Kui alltoodud tekstist võib mulje jääda, et EKD toetav seisukoht on tekkinud lihtsalt, siis nii pole see sugugi. Pikki aastaid toimunud arutelud kiriku liikmete hulgas ning kogudustes ei kulgenud sugugi ühetooniliselt, vaid esines erinevaid arvamusi. Avatud ning kaasav arutelu tõid 2017ndaks aastaks EKD

---

⁵⁹ Rahu – õiglus – loodu hoidmine

⁶⁰ Siin tuleb ära märkida, et rahu hoidmine ja tagamine kui temaatika on alates II ms, Külma Sõja aegsest võidurelvastumisest keskeid teemasid nii EKD kui saksa ühiskonna ning poliitika jaoks laiemalt. Ning EKD kontekstis räägitakse väga palju ka mitte pelgalt rahust kui metakontseptsioonist, vaid õiglasest rahust.

⁶¹ *Me usume, et maailm on Jumala loodu. Kõik elu siin maa peal on meile kingitud, me ei oma seda. Loodu on mõeldud kõigile. Meie ülesanne on seda kaitsta ja hoida tulevaste põlvkondade jaoks. // Kliimakriis nõuab meilt usku ja tegusid. Selleks on vaja selgeid sõnu, sihikindlat lootust ja aktiivset meelega parandust ning seda on vaja kohe.* (Tõlge: autor)

⁶² <https://www.ekd.de/klimawandel-49693.htm>

abieluvõrdsust toetava seisukoha, mida põhendatakse armastuses. Täna Eestis taaslahvatunud vihakõnelik arutelu, üksikute eranditega EELK poolt, ning EKD toonane otsus, on näide sellest, kuidas arvestades erinevaid teoloogilisi diskursuseid, saab nii selles küsimuses kui teistes küsimustes teha otsuse kas lähtuvalt avatusest nii antud ajahetkes kui tulevikulootuses või vihas. Selles valguses soovin siinkohal ära tuua EKD Nõukogu esimehe 2017ndal aastal, Heinrich Bedford-Strohmi sõnad: „*Ich wünsche mir, dass jetzt weder Triumphgefühle auf der einen Seite noch Bitterkeit auf der anderen Seite den Ton angeben.*“ *Er wünsche sich vielmehr, dass ein neues Bewusstsein entstehe „für das wunderbare Angebot der Ehe, in lebenslanger Treue und Verbindlichkeit miteinander leben zu dürfen*“⁶³. (Vertreter: lõik 1) Juhin tähelepanu, et liikmeskirikutele jäeti vabadus, kas laulatada samasoolisi paare või mitte.

EKD seisukoht abieluvõrdsuse osas oli järgmine:

„Für die Evangelische Kirche in Deutschland (EKD) sind Vertrauen, Verlässlichkeit und die Übernahme von Verantwortung in der Gestaltung menschlicher Beziehungen von zentraler Bedeutung. Aus Sicht der EKD bietet die Ehe dafür beste Voraussetzungen und ist deshalb ein Zukunftsmodell. Sie bildet den rechtlichen Rahmen für ein Zusammenleben von zwei Menschen, das auf lebenslanger Treue beruht. Dass auch für gleichgeschlechtlich liebende Menschen, die den Wunsch nach einer lebenslang verbindlichen Partnerschaft haben, der rechtliche Raum vollständig geöffnet wird, in dem Vertrauen, Verlässlichkeit und Verantwortung durch gesetzliche Regelungen geschützt und unterstützt werden, begrüßt die EKD. Die Bedeutung der Ehe zwischen Mann und Frau wird dadurch keineswegs geschmälert. Im Gegenteil – sie wird noch einmal unterstrichen.

*Zur Frage der Ausgestaltung eines rechtlichen Rahmens gibt es in den evangelischen Landeskirchen wie in der weltweiten Kirche unterschiedliche Auffassungen, die auch weiterhin ihre Berechtigung haben werden. Die Debatte um die Öffnung der Ehe ist über mehrere Jahre ernsthaft und mit wechselseitigem Respekt geführt worden. Wir hoffen, dass sie in diesem Geiste auch am Freitag im Bundestag geführt wird.“*⁶⁴ (Vertrauen: lõik 1-3)

---

⁶³ *Ma soovin, et tooni ei annaks ei võidujoovastus ega kibestumus. Ta soovib palju enam, et tekiks uus teadvustamine, sellest imelisest pakkumisest, mida abielu meile annab, elada läbi elu truuduses ning pühendumuses. (Tõlge: autor)*

⁶⁴ *"Saksamaa Evangeelse Kiriku (EKD) jaoks on usaldus, usaldusväärsus ja vastutuse võtmine kesksel kohal inimsuhete kujundamisel. EKD arvates pakub abielu selleks parimaid tingimusi ja on seetõttu mudel tulevikuks. Abielu moodustab õigusliku raamistiku kahe inimese eluaegsel truudusel põhinevale kooselule. EKD tervitab asjaolu, et õigusruum on nüüd täielikult avatud ka samasoolistele üksikeist armastavatele inimestele, kes soovivad eluaegset siduvat partnerlust, kus usaldus, usaldusväärsus ja vastutus on kaitstud ja mida toetavad õiguslikud alused. See ei vähenda kuidagi mehe ja naise vahelise abielu tähtsust. Vastupidi - seda rõhutatakse veel kord.*

4. Kokkuvõte

Selle töö eesmärk oli kirjeldada ning analüüsida II MS järgset poliitilist teoloogiat Dietrich Bonhoefferi, Johann Baptist Metzi ning Jürgen Moltmanni näitel ning tuua välja Evangeelse Kiriku Saksamaal seisukohti ning praktilist tegevust, mis resoneeriks poliitilise teoloogia teoreetilise poolega ning tõestaksid esitatud hüpoteesi solidaarsuse printsiibi kesksusest kristluses. Eestikeelsele lugejale võimaldab see töö saada pealiskaudne ülevaade Saksamaa poliitilise teoloogia diskursusest, kuivõrd suurem osa materjalidest on kättesaadavad ainult saksa või inglise keeles ning aimu sellest, kuidas Evangeelne Kirik Saksamaal ühiskondlikke teemasid kristlusest lähtudes sõnastab ning mõtestab.

Kõigi kolme teoloogi kesketeks sõnumiteks oli kõik Kristuses, tulevase Jumalariigi ootuses peab kristlane olema aktiivne ühiskonnas ning kuulutama evangeeliumite sõnumit. Kui Bonhoefferi jaoks oli esmalt oluline tagada, et kirik ja kristlased ise, omakeskis ei irduks kristluse kesketest sõnumitest ning tagaksid nii solidaarsus- kui universaalsusprintsiibi kirikusiseselt, siis ka tema jõudis oma traagilise elu lõpus järeldusele, et elatakse „nur-für-die-Andere“ (ainult teiste jaoks). Metzi ja Moltmanni jaoks tõusis kristlaste ning kiriku ühiskondlik roll tulevase Jumalariigi ootuses ja lootuses aktiivselt tegutseda üleüldiselt inimkonna heaks, ligimesearmastuses, solidaarsuses, keskseks. II MS õudused, isiklikud kogemused ning maailmas jätkuvate suurte hädade ilmnemine, ei lubanud enam kannatustest enam mööda vaadata ning nende leevendamises nähakse sügavalt kristlikku ülesannet. Minu arvates on EKD selle enese jaoks keskseks teinud ning isegi laiendanud, tuues väga jõuliselt sisse ka keskkonna teemad. EKD ei korralda pelgalt aktsioone, et olukorda muuta füüsiliselt, vaid tema eesmärgiks on ka Kristuse sõnumit kandes avaliku fooni, poliitika mõjutamine solidaarsuse, universaalsete inimõiguste, humanitaarsete põhimõtete suunas. Nii täidab ta ka rolli kuulutamisest. Ka EKD sisemised arutelud, EKD organiseerimise ning toimimise osas viitavad sellele, et sisemine demokraatia on taotluslik, luuakse võimalusi osalemiseks, kaasamiseks, nii oma liikmetele kui ka lähedalseisjatele. Nad mõtestavad uusi ühiskonnas kerkivaid teemasid ning arenguid. Näitena saab tuua siin digitaliseerumise, mis ei tähenda nende jaoks pelgalt seda, et kodulehel saab jumalateenistust jälgida, vaid digitaliseerumist mõtestatakse sügavamalt – kuidas aitab see

---

Õigusliku raamistiku kujundamise küsimuses on nii evangeelsetes liikmeskirikutes kui ka ülemaailmses kirikus erinevad seisukohad, mis jäävad kehtima. Arutelu abieliu avamise üle on toimunud tõsiselt ja austusega üksteise vastu juba mitu aastat. Loodame, et reedel Bundestagis toimub see selles vaimus." (Tõlge: autor)

kaasa ühiskonna paremaks loomisele, võõraviha ja rassismi vastu võitlemisele, erinevate inimgruppide kaasamisele, demokraatia edendamisele. Siin peitub minu silmis kogu Metz'i sõnastatud loova-kriitilise lähenemise mõte ning nii Metz'i, kui Moltmanni püüdlus sõnastada teooria ning praktika suhe kristluses, kristlikus kirikus, kristlasena siin maailmas.

Nii teoreetiline kui empiiriline osa arutlevad uurimisküsimustena esitatud küsimuste üle - mis on kristluse sõnum kristlasele tänases ühiskondlikus kontekstis? Mis on kristluse sõnum ühiskonnale tänases ühiskondlikus kontekstis? – ning annavad sellele selge vastuse – Kristuse sõnum on universaalne, kuuludes kõigile inimestele ning on suunatud kõigile inimesele. Kristluse, kristlase ülesanne on tulevase Jumalariigi ootuses ja lootuses, käia Kristuse jälgedes, kuulutades evangeeliumi sõnumit ning seista nii sõnas kui teos vaeste, väetite eest, olles kriitilis-dialektilises suhtes maailmaga ning iseendaga.

Ma sooviksin, et ka Eesti Evangeelses Kirikus, või isegi laiemalt Eesti Kirikute Nõukogus oleks nii palju julgust, tahet ning avatust asuda suurte ja väikeste ühiskondlike teemadega tegelema. Lubada avatud arutelusid, luua õhkkond, mis ei anna ette doktrineeritud vastuseid, vaid võimaldab uurival, arutavalt liikuda edasi, tuues eeskujuks ka neid, kes tänaseks on jõudnud üsnagi teistele järeldustele mitmes teemas, kui on seda EELK. Ma loodan, et ühel päeval on jõutud järeldusteni, mis võimaldavad, sarnaselt EKD-le, teha otsuse armastuse suunas ja mitte viha suunas, avatuse, ligimesearmastuse, solidaarsuse suunas, kus see universaalsus, et Kristus on kõigile seda ka tegelikult oleks.

Praktiliselt soovitaksin Tartu Ülikooli usuteaduskonnas poliitilist teoloogiat lähemalt käsitleda, kas eraldi aina või mõne süstemaatilise teoloogia kursuse raames, ning praktiliste koduülesannetena paluda üliõpilastel luua eestikeelseid wikipedia lehekülgi poliitilise teoloogiaga seonduvatest diskursustest ning teoloogidest, nagu näiteks Metz ja Moltmann.

Allikad ja kasutatud kirjandus

Monograafiad ja kompendiumid

Bonhoeffer, Dietrich, 1933, *Die Kirche vor der Judenfrage*, käsikiri, http://www.geschichte-bk-sh.de/fileadmin/user_upload/BK_im_Reich/Die_Kirche_vor_der_Judenfrage.pdf. (vaadatud viimati 20.04.2023)

Bonhoeffer, Dietrich, **Bethge**, Eberhard (hrsg), 1958, *Ethik*, München, Chr. Kaiser Verlag, 55-70; 259-276.

Bonhoeffer, Dietrich, **von Soosten**, Joachim (hrsg), 1986, *Sanctorum Communio: eine dogmatische Untersuchung zur Soziologie der Kirche*, München, Chr. Kaiser Verlag, 32-36; 193-199.

Feil, Ernst, 1971, *Die Theologie Dietrich Bonhoeffers*, 3. Auflage, München, Mainz; Chr. Kaiser Verlag, Matthias-Grünwald-Verlag, 205-214.

Härle, Wilfried; **Pöder**, Thomas-Andreas, 2013, Uuema evangeelse teoloogia põhitekstid, Ilmamaa, 353-372; 571-581; 675-684.

Kirwan, Michael, 2008, *Political Theology. A New introduction*, London, Darton, Longman and Todd Ltd.

Metz, Johann Baptist, 1968, *Zur Theologie der Welt*, Mainz; München, Matthias-Grünwald-Verlag; Chr.Kaiser Verlag.

Moltmann, Jürgen, 1984, *Politische Theologie*, München; Mainz, Chr. Kaiser Verlag; Matthias-Grünwald-Verlag.

Moltmann, Jürgen, 1965, *Theologie der Hoffnung*, München, Chr. Kaiser Verlag, 280-312.

Pöder, Thomas-Andreas, 2016, *Solidarische Toleranz, Kreuzesteologie und Sozialethik bei Alexander von Oettingen*, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 443-463

Rasmusson, Arne, 1994, *The Church as Polis*, Lund University Press, 11-37; 42-74; 149-179.

Scott, Peter; **Cavanaugh**, William T., 2007, *The Blackwell Companion to Political Theology*, Oxford, Blackwell Publishing, 7-34; 136-149; 227-255.

Evangeelse Kiriku Saksamaal (EKD) kiriklik-teoloogilised dokumendid (vaadatud viimati 17.04.-23.04.2023)

Bekennende Kirche, Barmer Erklärung, 1934, <https://www.ekd.de/Barmer-Theologische-Erklärung-11292.htm>.

Konsens und Konflikt, Politik braucht Auseinandersetzung, 2017, EKD, <https://www.ekd.de/konsens-und-konflikt-55661.htm>.

Evangelische Kirche und Freiheitliche Demokratie, 1985, EKD <https://www.ekd.de/evangelische-kirche-und-freiheitliche-demokratie-55691.htm>.

Stuttgarter Schulderklärung, 1945, <https://www.ekd.de/Stuttgarter-Schulderklaerung-11298.htm>.

EKD seisukohad, artiklid erinevatel teemadel (vaadatud viimati 17.04.-23.04.2023)

Bischof Stäblein: Flüchtlinge sind Menschen, keine Zahlen, 20.06.2020, EKD, [Bischof Stäblein: Flüchtlinge sind Menschen, keine Zahlen – EKD](https://www.ekd.de/bischof-staeblein-fluechtlinge-sind-menschen-keine-zahlen-10884.htm)

Flucht und Integration, EKD, <https://www.ekd.de/flucht-und-integration-10884.htm>.

Freiräume eröffnen, EKD, <https://www.ekd.de/freiraume-eroeffnen-58618.htm>.

Gemeinsam Glauben leben, EKD, <https://www.ekd.de/gemeinsam-glaube-leben-58600.htm>.

Kirche digital, EKD, <https://www.ekd.de/kirche-digital-58624.htm>.

Kirche ist Zukunft, EKD, <https://www.ekd.de/kirche-ist-zukunft-58566.htm>.

Kirche gegen Rassismus, Rechtspopulismus und Rechtsextremismus, EKD, <https://www.ekd.de/kirche-gegen-rechtspopulismus-und-rechtsextremismus-49866.htm>.
Kirche gestalten, <https://www.ekd.de/kirche-gestalten-58612.htm>.
Klimawandel,(Frieden-Gerechtigkeit-Bewahrung der Schöpfung), EKD, <https://www.ekd.de/klimawandel-49693.htm>.
Kurschus, Annette, *Klimagerechtigkeit*, EKD, <https://www.ekd.de/klimagerechtigkeit-annette-kurschus-72097.htm>.
Menschenrechte, EKD, <https://www.ekd.de/menschenrechte-60316.htm>.
Migration menschenwürdig gestalten, EKD, <https://www.ekd.de/migration-menschenwuerdig-gestalten-68831.htm>.
Öffentlich Stellung beziehen, EKD, <https://www.ekd.de/oeffentlich-stellung-beziehen-58606.htm>.
Stellungnahme des Rates der EKD zur Debatte über die „Ehe für alle“, 28.06.2017, EKD, <https://www.ekd.de/Stellungnahme-des-Rates-der-EKD-zur-Debatte-um-die-Ehe-fuer-alle-24373.htm>.
Umfrage auf Instagram, was braucht die Kirche der Zukunft, 2022, EKD, <https://www.ekd.de/umfrage-auf-instagram-was-braucht-die-kirche-der-zukunft-74740.htm>.
Vertreter der EKD begrüßen Bundestagsbeschluss zur „Ehe für alle“, 30.06.2017, EKD, <https://www.ekd.de/EKD-Ehe-fuer-alle-Abstimmung-Bundestag-24425.htm>.
Zum Glauben einladen, EKD, <https://www.ekd.de/zum-glauben-einladen-58577.htm>.

Ajalooliste faktide ja mõistete viited (vaadatud viimati 17.04.-23.04.2023)

Arierparagraf, Lebendiges Museum Online, Deutsches Historisches Museum, <https://www.dhm.de/lemo/kapitel/ns-regime/ausgrenzung-und-verfolgung/ariereparagraf.html>.
Bekennende Kirche, Lebendiges Museum Online, Deutsches Historisches Museum, <https://www.dhm.de/lemo/kapitel/ns-regime/innenpolitik/bekennende-kirche.html>.
Deutsche Christen, Lebendiges Museum Online, Deutsches Historisches Museum, <https://www.dhm.de/lemo/kapitel/ns-regime/innenpolitik/deutsche-christen.html>.
Dietrich Bonhoeffer, Biografie, Dietrich Bonhoeffer Portal, <https://www.dietrich-bonhoeffer.net/biografie/>.
Dietrich Bonhoeffer, Leben in Finkenwalde, Dietrich Bonhoeffer Portal, <https://www.dietrich-bonhoeffer.net/leben/finkenwalde/>.
Dietrich Bonhoeffer Porträt, EKD, <https://www.ekd.de/dietrich-bonhoeffer-portraet-54499.htm>.
Jürgen Moltmann, Chrismon, <https://chrismon.evangelisch.de/personen/juergen-moltmann-7923>
Volkssturm, <https://www.dhm.de/lemo/kapitel/der-zweite-weltkrieg/kriegsverlauf/volkssturm.html>.

Ajakirjanduslikud artiklid (vaadatud viimati 20.04.-23.04.2023)

Bernard, Johannes, 2019, *Zum Tod des streitbaren Theologen aus Münster*, „Gottesrede mit dem Gesicht zur Welt“ – Johann Baptist Metz, Kirche-und-Leben.de, 03.12., <https://www.kirche-und-leben.de/artikel/gottesrede-mit-dem-gesicht-zur-welt-johann-baptist-metz>.
Kenk, Olev, 2016, *EELK diakooniatöö juht: soovime aidata kristlastest pagulasi, sest ühiste väärtuste korral on lõimumine tulemuslikum*, Eesti Rahvusringhääling, 19.01., <https://www.err.ee/552782/eelk-diakooniatoo-juht-soovime-aidata-kristlastest-pagulasi-sest-uhiste-vaartuste-korral-on-loimumine-tulemuslikum>.
Main, Andreas, 2019, *Nachruf auf Johann Baptist Metz*, *Der Mitleidende*, Deutschlandfunk, 04.12., <https://www.deutschlandfunk.de/nachruf-auf-johann-baptist-metz-der-mitleidende-100.html>.

Orth, Stefan, 2018, *Porträt: Johann Baptist Metz: Der erste Religionsintellektuelle*, Herder, Heft 9/2018, <https://www.herder.de/hk/hefte/archiv/2018/9-2018/johann-baptist-metz-der-erste-religionsintellektuelle-portraet/>.

Theologe Johann Baptist Metz gestorben, 2019, Die Zeit, 03.12., https://www.zeit.de/news/2019-12/03/theologe-johann-baptist-metz-gestorben?utm_referrer=https%3A%2F%2F.

Solidarity – a Christian imperative

Summary

This thesis is titled „Solidarity – a Christian imperative“. The main purpose of this bachelor thesis is to compile an overview of political theology in post II WW Germany, based on the theologies of Dietrich Bonhoeffer, Johann Baptist Metz and Jürgen Moltmann and to extend the theoretical part with empirical analysis of if and how this has found a way into the positions and actions of the Protestant Church in Germany (EKD). The hypothesis claims solidarity being the imperative principle of Christianity.

The theoretical part describes and analyses the main aspects of what is understood under political theology. The discourse about the German political theology, starts with the historical context, defining the Nazi regime, Shoah and aftermath as central elements in post WW II thinking in Germany, in all spheres, including theology. The theological context focuses on the theologies of Bonhoeffer, Metz and Moltmann, trying to build links among their thoughts and approaches and showing how closely they are intertwined in their understanding of everything in Christ, anticipating the hope and waiting for the coming kingdom of the God, the role of the Christians and church to go out and preach the good message, in reaching the helping hand in word and deed to the poor and suffering. And their understanding of universality of the Christianity for all people, regardless of their backgrounds and the solidarity as the governing principle of our being in this worldly existence.

The empirical part brings several examples from EKD on how these above-mentioned principles are applied both in the organising moments of the EKD, and in their positions and actions regarding the societal developments. More concretely, it focuses on EKD position as church of the future, bearing the twofold message of the future here and their concrete positions on human rights, climate action, migration and marriage equality.

Solidarität – ein christliches Gebot

Zusammenfassung

Diese Arbeit trägt den Titel "Solidarität - ein christliches Gebot". Das Hauptziel dieser Bachelorarbeit ist in dem theoretischen Teil einen Überblick der politischen Theologie in Deutschland nach dem Zweiten Weltkrieg zu bieten. Als Grundlage dienen die theologischen Überlegungen von Dietrich Bonhoeffer, Johann Baptist Metz und Jürgen Moltmann. Die empirische Analyse zielt darauf hin, ob und wie diese theologischen Überlegungen in den Positionen und Handlungen der Evangelischen Kirche in Deutschland (EKD) auffindbar sind. Die Hypothese behauptet, dass Solidarität das imperative Prinzip des Christentums ist.

Der theoretische Teil beschreibt und analysiert die wesentlichen Aspekte dessen, was unter politischer Theologie verstanden wird. Der Diskurs über die deutsche politische Theologie beginnt mit dem historischen Kontext, der das NS-Regime, die Shoah und dessen Folgen als zentrale Elemente des Denkens in Deutschland nach dem Zweiten Weltkrieg in allen Bereichen, einschließlich der Theologie, definiert. Der theologische Kontext konzentriert sich auf die Theologien von Bonhoeffer, Metz und Moltmann, wobei wird der Versuch gewagt die Verknüpfungen zwischen diesen Gedanken und Ansätzen hervorzubringen um auch zu zeigen wie eng diese miteinander verbunden sind. Zum Beispiel in ihrem Verständnis von Christus im Allen und für Alle, in der Erwartung und Hoffnung auf das kommende Reich Gottes, die Rolle der Christen und der Kirche hinauszugehen und die gute Botschaft zu verkünden, und indem sie den Armen und Leidenden in Wort und Tat helfen. Und ihr Verständnis von der Universalität des Christentums für alle Menschen, unabhängig von ihrer Herkunft und der Solidarität als leitendes Prinzip unseres Seins in dieser weltlichen Existenz.

Der empirische Teil bringt mehrere Beispiele aus der EKD, wie diese oben genannten Prinzipien sowohl in der Organisation EKD als auch in deren Positionen und Aktionen im Bezug auf die gesellschaftlichen Entwicklungen angewandt werden. Konkret geht es um die Position der EKD als Kirche der Zukunft, die hier die doppelte Botschaft der Zukunft trägt, und um ihre konkreten Positionen zu Menschenrechten, Klimaschutz, Migration und Gleichstellung der Ehe.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Kadri Vanem, annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose „Solidaarsus – kristluse imperatiiv“, mille juhendaja on Thomas-Andreas Pöder, reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada see digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.

1. Annan Tartu Ülikoolile loa teha ülalmainitud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.

2. Olen teadlik, et nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

3. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Kadri Vanem

28.04.2023